

TEXTPROBEN

I. Vorbemerkungen

Untenstehende Textproben stellen eine repräsentative Auswahl des altkirchenslavischen Schrifttums dar. Dabei werden erstens Lesestücke sämtlicher Gattungen geboten:

- biblische Texte: aus den vier Evangelien (II.1-5), dem Apostolus (II.6) und dem Psalter (II.7-8);
- liturgische Texte (III), und zwar sowohl nach dem westlichen (römischen) als auch nach dem östlichen (byzantinischen) Ritus;
- Erbauungsliteratur: Homilien (IV.1-2) und Heiligenleben (IV.3);
- glagolitische und kyrillische Epigraphik (V.1-2) sowie ein Text nicht-religiösen Inhalts (V.3).

Zweitens sind die verschiedenen Perioden des Altkirchenslavischen vertreten:

- Mährisch-Pannonisch-Altkirchenslavisch: die Kiever Blätter (III.1);
- Bulgarisch-Makedonisch-Altkirchenslavisch: der Codex Zographensis (II.1), Marianus (II.2) und Assemanianus (II.3) sowie die Savvina Kniga (II.3); ferner das Vatikaner Palimpsest (II.4), das Fragmentum Sinaiticum (II.5), das Psalterium Sinaiticum (II.7-8), das Euchologium Sinaiticum (III.2), der Glagolita Clozianus (IV.1-2), der Codex Suprasliensis (IV.2-3) und die in V.1-2 angeführten Inschriften;
- Spätaltkirchenslavisch: die Blätter Undol'skijs (II.5), der Apostolus von Enina (II.6), der Psalter Dimitrijs (II.8, V.3) und das Menaeum Sinaiticum (III.3).

Als drittes Kriterium bei der Auswahl galt, daß besonders die hand- und inschriftlichen Neufunde berücksichtigt werden sollten: das Vatikaner Palimpsest (II.4), das Fragmentum Sinaiticum (II.5), der Apostolus von Enina (II.6), die neuentdeckten Teile des Psalterium Sinaiticum (II.7) und Euchologium Sinaiticum (III.2 (2)), der Psalter Dimitrijs (II.8, V.3), das Menaeum Sinaiticum (III.3) sowie einige Inschriften (V.1-2).

Weiter werden Paralleltexte geboten (II.3, II.5, II.8, IV.2), sind bei einigen Stücken die anderssprachigen Vorlagen bzw. Textentsprechungen hinzugefügt (Griechisch: II.2, II.7; Lateinisch: III.1; Althochdeutsch und Altslovenisch: III.2 (1)), wurde der hier und da schwer verständliche nichtreligiöse Text (V.3) mit einer deutschen Übersetzung versehen, und liegt der Anfang der ersten Textprobe (II.1) in glagolitisch-kyrillischer Parallelschrift vor.

In den Lesestücken werden verschiedene Klammern verwendet:

- ( ) für Auflösungen von sakralen und sonstigen Abkürzungen;
- [ ] für Rekonstruktionen oder Emendierungen von nicht (eindeutig) entzifferten oder verstümmelten Textstellen;
- [...] für nicht entzifferte oder rekonstruierte Textstellen unbestimmter Länge;
- { } für überflüssige Buchstaben.

II. Biblische Texte

II.1 Aus dem Codex Zographensis

Kyrillische Transkription von Mk 14: 43 bis 15: 47 (Passion Jesu) nach der Edition von Jagić (1879: 74-77). Die ersten neun Verse werden auch in glagolitischer Schrift angeführt. Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.1.

Sakrale Abkürzungen: бѣжи = вожи, бѣгвенъ = благословленъ, бѣ = вогъ, бѣлати = глаголати, бѣлъ = глаголъ, ерѣмъ = иерусалимъ, илѣвъ = израилѣвъ, ис = исусъ, исвъ = исусовъ, крстъ = кръсть, небскъ = невесьскъ, оць = отьць, снъ = сынъ, с(ъ)псти = съпасти, хъ = хръсть, цркъвънъ = цръкъвънъ, црсие = цѣсаѣствие, цркъ = цѣсаѣ, чкъ = чловѣкъ, чскъ = чловѣчскъ. Sonstige Abkürzungen: зѣч = зачало, кѣц = коньць; вѣ^г = вѣсть.

(Mk 14: 43) ѿ +шээ эшшэ эжжѣ ѿѣѣшшшѣ · рьзээ ѣрѣн+

(Mk 14: 43) і авьв еште емоу глѣжштю · приде іюда

ѣжж+ьзэшшэжжѣт · эшшѣ эшшэ эшшѣ р+ эжжшшэ · ѣ жж рѣжжѣ

іскаріѣтъскы · єдинъ ѣтъ ѣвою на десѣте · і съ нимъ

р+ьзээ жж эьэжжѣт · ѣ ѿьэжжѣ · эшшѣ ѣь'ѣьжж ·

народи съ ѣржжи · і дрѣкол'ми · ѣтъ ѣрх'иѣрѣи ·

до вѣнжтръ въ дворъ архіереевъ . і вѣ сѣдѣ съ слоугами . і грѣи
са при свѣшти . (55) архіереи же і въсь съньмъ . іскааѣхъ на іса .
съвѣдѣтельство да і оубыжтъ . і не ѡвѣтааѣхъ . (56) мнози во лъ-
жисъвѣдѣтельствоааѣхъ на нѣ . і не вѣахъ равѣна съвѣдѣтельствъ
въѣ . (57) і етери вѣставъше . лъжъ съвѣдѣтельствоааѣхъ на нѣ
гѣлѣште . (58) ꙗко мѣ слышахомъ і гѣлѣштъ . ꙗко азъ разорѣхъ
црѣковъ сиѣ ржкотворенѣхъ . і трѣми дѣны . іно¹ нержкотворенъ съ-
зидѣхъ . (59) тако же не вѣ равѣно съвѣдѣтельство іхъ . (60) і ставъ
архіереи по срѣдѣ . вѣпроси іса гѣла . не ѡтвѣштаваеши ли ничъ-
соже . чѣто си на тѣ съвѣдѣтельствоуѣштъ . (61) іс же мѣчааѣше і
ничъсоже не ѡтвѣштавааѣше . Пакѣ архіереи вѣпроси і . гѣла емоу .
тѣ ли еси хъ сѣнъ блгвенааго . (62) іс же рече азъ есмь . і оубристе
сѣна чѣскаго . ѡ деснѣхъ сѣдѣшта силѣ . і градѣшта . съ ѡблѣкѣ не-
бѣскѣми . (63) архіереи же растрѣзавъ ризѣ своиѣ гѣла . чѣто еште
трѣвоуемъ съвѣдѣтельства . (64) слышасте власвимиѣхъ . чѣто вамъ
са ѡвѣетъ . Уни же вси ѡсѣдиша і . покинѣноу вѣйти съмирѣти . (65)
і началъ етери плѣвати на нѣ . і прикрѣвати лице его . і мѣчити і .
і гѣлати емоу . прорѣци намъ хъ кѣто естъ оударикѣ тѣ . і слоугѣ
выжште і за ланитѣ . приѣша і . (66) і сѣштю петрови низоу на
дворѣ . приде едина ѡтъ равѣнѣ архіереевъ . (67) і видѣвъши петра
грѣжшта са . вѣзърѣвъши на нѣ гѣла . і тѣ съ назарѣаниномъ ісѣмъ
въѣ . (68) ѡнъ же ѡтвѣръже са гѣла не оумѣѣхъ ни съвѣмъ . чѣто тѣ
гѣлѣши . і изиде вѣнъ на прѣдѣворне . і коуръ вѣспѣтъ . (69) і
видѣвъши і пакѣ іна равѣни . началъ гѣлати кѣ стоѣштимъ . ꙗко
съ ѡтъ нѣхъ естъ . (70) ѡнъ же пакѣ ѡтѣмѣтааѣше са . і не по
многѣ пакѣ стоѣште . гѣлааѣхъ петрови . кѣ істинѣ ѡтъ нѣхъ еси .
ібо галилеанинъ еси . і вѣсѣда твоѣ подовитъ ти са . (71) Унъ же
началъ ротити са і клѣти са . ꙗко не вѣмъ чѣка сего . еже гѣлете .
(72) і вѣторицеѣхъ коуръ вѣспѣтъ . і помѣнъ петръ гѣлъ . ꙗкоже
рече емоу іс . прѣжде даже коуръ не вѣзгласитъ . дѣва кратѣ
ѡтвѣръжеши са мене три кратѣ . і начѣнъ плакааше са . (15: 1) і
авѣ на оутрѣѣ . съвѣтъ створиша архіереи . съ старѣци і кѣниж-
никѣ . і въсь съньмъ . съвѣзавъше іса ведоша . і прѣдаша і пѣла-
тови . (2) і вѣпроси і пѣлатъ . тѣ ли еси црѣ іудеискъ . ѡнъ же
ѡтвѣштавъ рече емоу . тѣ гѣлѣши . (3) і гѣлааѣхъ на нѣ архіерѣи
много . ѡнъ же ничъсоже не ѡтвѣштавааѣше . (4) Пѣлатъ же пакѣ
вѣпрашааѣше і гѣла . не ѡтвѣштаваеши ли ничъсоже . виждѣ колико
на тѣ съвѣдѣтельствоуѣштъ . (5) іс² же кѣ нѣмоу ничъсоже не
ѡтвѣшта . ꙗко дикити са пѣлатови . (6) На всѣкѣ же праздѣникъ .
ѡтѣпоуштааѣше імъ . единогѣ съвѣзѣнѣ егоже прошааѣхъ . (7) Вѣ же

нарицаемъѣ караѣва · съ своими ковѣникъѣ съвѣзанъ · ѡже въ горѣ
 оубыства створиша · (8) ѡ възъпивъ народъ · нача просити · ꙗкоже
 творѣаше ѡмъ · (9) Пилатъ же ѡтъвѣшта ѡмъ ꙗла · хоштеете ли да
 ѡтъпоуштѣмъ вамъ црѣѣ юдеѣска · (10) вѣдѣаше во ꙗко заквисти ради
 прѣдѣаша ѡ арх'иереѣ · (11) арх'иереѣ же поманѣша народоу · да паче
 караѣвѣ ѡтъпоуститѣ ѡмъ · (12) Пилатъ же ѡтъвѣштавѣ · пакъѣ рече
 чѣто ѡубо хоштеете створиѣ · ѡже ꙗлете црѣѣ юдеѣска · (13) ѡни же
 паче възъпиша пропъни ѡ · (14) пилатъ же ꙗла ѡмъ · чѣто оубо створи
 зѣло · ѡни же лише възъпиша пропъни ѡ · (15) Пилатъ же хотѣ на
 родоу похотѣ сътворити · поустити ѡмъ караѣвѣ · ѡ прѣдѣстѣ ꙗса тепъ ·
 да ѡ распънѣтъ · (16) Вои же ведоша ѡ вѣнѣтъ на дворѣ · ѡже
 естѣ прѣторъ · ѡ призѣваша въсѣ спирѣ · (17) ѡ облѣша ѡ въ
 прапрѣдѣ · ѡ възложиша на ѡ · съплетѣше · трѣновѣ вѣнѣць · (18) ѡ
 нача сѣ цѣловати ѡ · радоу сѣ црю юдѣѣскъ · (19) ѡ въѣхѣ трѣстѣѣ
 по главѣ · ѡ плѣхѣ на ѡ · ѡ прѣгъваѣште колѣна · поклонѣхѣ
 ѡмоу · (20) ѡ егда порѣгаша сѣ ѡмоу · съвлѣша съ ѡего прапрѣдѣ ·
 ѡ облѣша ѡ въ ризѣ свои · ѡ изведоша ѡ да ѡ пропънѣтъ · (21) ѡ
 задѣша мимо ходѣшѣю · ѡтероу симоноу · кѣрѣниноу градѣшѣю съ
 села · ѡцю ѡлек'сан'дровоу · ѡ р[оу]ф[о]воу · да възъметѣ крѣстѣ ѡго ·
 (22) ѡ приведоша ѡ на мѣсто ѡелѣхота · ѡже ѡстѣ съказѣемо кра
 ниево мѣсто · (23) ѡ даѣхѣ ѡмоу · пити оцѣтѣно вино · ѡнѣ же не
 приѣтъ · (24) ѡ пропънѣше ѡ · раздѣльше ризѣ ѡго меташа жрѣвѣѣ
 ѡ ѡ · кѣто чѣто възъметѣ · (25) Вѣ же година трѣтъѣ · ѡ пропѣша
 ѡ · (26) ѡ вѣ нас'паньѣ³ винѣ ѡго нап'сано · црѣѣ юдеѣскъ · (27) ѡ съ
 ѡнимъ распѣша два развоѣника · ѡдиноѣ ѡ деснѣѣ · ѡ дроугѣѣ ѡ
 шюѣ ѡго · (28) ѡ съвѣстѣ сѣ п'саное ѡже ꙗлетѣ · ѡ съ незаконни
 кома причѣтенъ въѣ^ѣ · (29) ѡ мимо ходѣшѣи хоуѣхѣ ѡ · покъваѣ
 шѣ главами своѣми · ѡ ꙗѣште ѡуб'ва · разарѣѣи црѣкѣѣ ѡ трѣми
 дѣньми съзидѣѣ (30) съпѣси сѣ самъ · ѡ съниди съ крѣста · (31) Та
 кожде ѡ арх'иереѣ рѣгаѣхѣ сѣ · съ кѣнижѣникъѣ · дроугѣ дроугоу ꙗла
 хѣ · ѡны сѣпе · ѡли себе не можетѣ съпастѣ · (32) Хѣ црѣ ѡлекъ · да
 сънидетѣ ѡнѣ съ крѣста · да видимъ ѡ вѣрѣ ѡмемъ · кѣцъ : — ѡ
 пропѣтаѣ съ ѡнимъ · поношаѣшете ѡмоу · (33) Вѣкѣши же годинѣ
 шестѣѣ · тѣма въѣ^ѣ по всѣи земѣи · до девѣтъѣи годинѣ · (34) ѡ въ
 девѣтъѣѣ же годинѣ възъпи ѡс · гласомъ вѣльемъ ꙗла · елоѣ елоѣ ·
 лима завахѣтѣни · ѡже ѡстѣ съказѣемо · ѡже мои · ѡже мои
 вѣскѣѣ ма ѡстави · (35) ѡ етери ѡтъ стоѣшѣтихѣ · слышавѣше
 ꙗла хѣ · виждѣ · ѡлиѣ глашѣетѣ · (36) Текѣ же ѡдинъ · ѡ испѣнѣ
 гѣвѣ оцѣта · възнѣзѣ на трѣстѣ · напѣхѣ ѡ ꙗла · не дѣѣте да ви
 димъ · ѡште придетѣ ѡнѣ · сънѣтъ ѡго · (37) ꙗс же поустѣ гласѣ

вѣлы · іздѣше · (38) і опона Цркѣвѣнаѣ раздѣра сѧ на двѣоу · съ
вѣше до ниже · (39) Видѣвъ же сътъникъ стоѧи прѣмо ѣмоу · ꙗко
тако възъпикъ іздѣше рече · Въ истинѣ Цкѣ съ · снѣ бѣжи вѣ · (40)
Бѣахъ же женѣ ідалече зрѧшѧ въ нѣхъ же вѣ мариѣ магда-
лѣинѣ · і мариѣ іѣкова малаѣго · і мати іѣснова · і саломѣ · (41) ѡже
ѣгда вѣ въ галилеѣ · по нѣмъ хождаахъ і слоужаахъ емоу · і инѣ
многѣ · въшѣдѣшѧ съ нѣмъ въ ерлѣмъ · (42) зѣч · і юже поздѣ
въкъшю · по нѣже вѣ параскѣвѣнѣ · еже ѣстѣ къ сѣвотѣ · (43)
приде іосифъ ѡтъ ариматѣѣ · благообразнѣ съвѣтъникъ · іже і тѣ
вѣ чаѧ Црсѣ бѣжѣ · і дрѣзнѣвъ въниде къ пилатоу · і проси тѣла
ісѣва · (44) пилатъ же дѣи сѧ · аште оуже оумрѣтъ · і призѣвавъ
сътъника · въпроси і аште оумрѣтъ · (45) і оувѣдѣвъ ѡтъ кѣнѣтоу-
риѣна · дастъ тѣло іосифовѣ · (46) і коуплѣ понѣвицѣ · і сънѣмъ
ѡвитъ і въ понѣвицѣ · і въложи і въ гробъ · іже вѣ ісѣченъ въ ка-
мене · і прикали камень на двѣри гроба · (47) Мариѣ же магдалѣинѣ ·
і мариѣ іѣсѣва · зѣрѣашете кѣде і полагаахъ · кѡц ·

¹ lies ASgf инѣ ² Titlo fehlt ³ lies написаниѣ

II.2 Aus dem Codex Marianus

Kyrillische Transkription von Lk 11: 1-13 (Jesus lehrt beten) nach der Edition von Jagić (1883: 245-247), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen sowie griechischem Paralleltext (vgl. Nestle-Aland 1993²⁷: 194-196). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.2.

(Lk 11: 1) і въстѣ сѣшѣтоу емоу на мѣстѣ единомъ молѧшѣю сѧ.

(Lk 11: 1) Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον,

ꙗко прѣста рече единый оученикъ его къ нему г(оспод)и.

ὡς ἐπαύσατο, εἶπεν τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν· κύριε,

наоучи нѣи молити сѧ ꙗкоже иоанѣ наоучи оученикѣи своѣи.

δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

(2) рече же имѣ. егда молитѣ сѧ гл(аголи)тѣ.

(2) εἶπεν δὲ αὐτοῖς· ὅταν προσεύχησθε λέγετε·

Отъче нашъ иже еси на н(е)б(е)с(е)х(ъ). да с(вѧ)титѣ сѧ има твоѣ

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·

Да придегъ ц(ѣ)с(а)р(ѣ)сткѣ твоѣ.
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·

Да вѣдетъ волѣ твоѣ ѣко на н(ѣ)в(ѣ)се и на зѣми.
γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς·

(3) χιѣвѣ нашѣ насѣшѣнѣи. даи намѣ на вѣсѣкѣ день.

(3) τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν·

(4) ι οстави намѣ грѣхѣи нашѣ.

(4) καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν,

ко и сами оставиѣмѣ вѣсѣкомоу дѣлѣжѣникоу нашемоу.
καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν·

и не вѣведи насѣ вѣ искушѣние. нѣ ѡзбави нѣи отѣ неприяѣзни ··
καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

(5) ι рече кѣ нимѣ кѣто отѣ васѣ и мѣтѣ дрогѣи.

(5) Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτοῦς· τίς ἐξ ὑμῶν ἔξει φίλον

ι идетъ кѣ немоу пологѣ ношти. ι речетъ емоу
καὶ πορεύεται πρὸς αὐτὸν μεσουκίτου καὶ εἶπη αὐτῷ·

Дрогѣе даждѣ ми вѣ заимѣ три χιѣвѣи.
φίλε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους,

(6) иде дрогѣи ми приде сѣ пѣти кѣ мѣнѣи.

(6) ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρὸς με

ι не и мѣмѣ чѣсо положити прѣдѣ нимѣ.

καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ·

(7) ι отѣ из ѣтрѣждѣ отѣвѣштѣвѣ речетѣ не твоори ми трогѣи.

(7) κάκεινος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἶπη· μή μοι κόπους πάρεχε·

юже двѣри затворѣнѣи сѣтѣ. ι дѣкти моѣа сѣ мѣноѣи на ложи сѣтѣ.
ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται καὶ τὰ παιδιά μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσίν·

не могѣ вѣстѣти дѣти твоѣѣ.

οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι.

(8) г(лаго)лѣжѣ камѣ аште и не дастѣ емоу вѣстѣвѣ

(8) λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς

зѣне есѣтѣ дрогѣи емоу. нѣ за вѣзочѣстѣе его вѣстѣвѣ дастѣ емоу
διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ, διὰ γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ

елико трѣвоуотъ.¹

ὅσων χρήζει.

(9) ι азъ г(лаго)лиж вамъ. просите и дастъ сѧ вамъ.

(9) κάγω ἡμῖν λέγω, αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ἡμῖν,

иштите и озраците тлѣцѣте и отврѣзетъ сѧ вамъ.

ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ἡμῖν·

(10) вѣсѣкъ во просѧи приемлетъ. ι иштѧи оврѣтаатъ.²

(10) πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει

ι тлѣкжцѣмоу отврѣзетъ сѧ.

καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

(11) котерааго же отъ васъ о(тѣ)ца вѣспроситъ с(ѣ)нѣ хлѣба.

(11) τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον,

егда камень подастъ емоу. ли рѣкѣ.

μὴ λίθον ἐπδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἰχθύον,

егда вѣ рѣкѣ мѣсто змиж подастъ емоу.

μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπδώσει αὐτῷ;

(12) или аште проситъ анца. еда постъ³ емоу скорѣни.

(12) ἢ καὶ ἐάν αἰτήσει ὦόν, μὴ ἐπδώσει αὐτῷ σκορπίον;

(13) аште оубо вѣ зѣли сжште. оумѣкате⁴ дааниѣ влага дакти

(13) εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι

чѧдомъ вашимъ. кольми паче от(ѣ)цѣ с н(е)б(е)се

тоῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ πατήρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ

дастъ д(оу)хѣ с(вѧ)тѣ. просѧштимъ оу него.

δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτουῖσιν αὐτόν.

¹ 3SgPräs (mit Angleichung von -оуе- zu -оуоу-) ² 3SgPräs (mit Angleichung von -ае- zu -аа-) ³ lies ПОДАСТЪ ⁴ 2PlPräs (mit -ѣа- statt gewöhnlichen -ѣе-)

II.3 Aus dem Codex Assemanianus und der Savvina Kniga

Kyrillische Transkription der im Codex Assemanianus überlieferten Weihnachtsgeschichte (Lk 2: 1-20) nach der Edition von Vajs und Kurz (1955: 266-268) sowie Paralleltext aus der Savvina Kniga nach der Edition von Ščepkin (1903: 133-135). Das supralineare Zeichen im Codex Assemanianus ist bei Vajs und Kurz durch einen horizontalen Strich,

- (8) ѿ пастѣри вѣахъ въ
тойжде странѣ · вѣдаше ѿ
стрѣгъше стражъ ношънжъ ·
о стадѣ своёмъ ·
- (9) ѿ се аѿнѣлъ гнѣ ста въ ниxъ ·
ѿ слава гнѣ осиѣ ѿ · ѿ оубоѣша
са стрѣхомъ велиемъ ·
- (10) ѿ рече ѿмъ аѿнѣлъ
не воите са · се во
благовѣщаѣмъ вамъ · радость
велиѣ · ѣже вждетъ
всѣмъ людемъ ·
- (11) ꙗко роди са вамъ спсѣ ·
ѿже естъ хъ гъ · въ градѣ дѣвѣ ·
- (12) ѿ се вамъ зънамениѣ ·
оверъштете младенець повитъ ·
и лежаштъ въ ѣслехъ ·
- (13) ѿ вьнезаапж вьистъ
съ аѿнѣмъ ·
множѣство воиъ нѣскъихъ ·
хвалаштихъ ба · ѿ глѣштъ
- (14) сла⁹ въ вьшнѣихъ боу ·
ѿ на земли миръ въ
ѣлѣхъ благоволенѣ ·
- (15) ѿ вьистъ ꙗко отидѣ отъ ниxъ
аѿнѣли на нѣво · ѿ ѣци пастѣри
рѣша дроугъ къ дроугу ·
прѣидѣмъ оубо до виѣлѣдѣма ·
ѿ видимъ глѣ съ вьвѣши ·
ѿгоже гъ съказа намъ ·
- (16) ѿ прѣидѣ подвигъше са ·
ѿ оверѣтѣ маринѣ ѿ ѿсиѣфа · ѿ
младенець лежаштъ въ ѣслехъ ·
- (17) видѣвъше же съказаша
о глѣ · гланѣмъ ѿмъ
о отрочатѣ семъ ·
- (8) ѿ вѣхъ пастоуси въ
тойжде странѣ · вѣдаше ѿ
стрѣгъше · стражъ ношънжъ ·
о стадѣ своёмъ ·
- (9) ѿ се аѿггълъ гнѣ ста въ ниxъ ·
ѿ слава гнѣ осиѣ ѿ · ѿ вогаша
са стрѣхомъ велиемъ ·
- (10) ѿ рече ѿмъ аѿггълъ ·
не воите са · се во
благовѣстоуѣмъ вамъ радость
велиѣ · ꙗже вждетъ
всѣмъ людемъ ·
- (11) ꙗко роди са вамъ хъ гъ ·
къ гра⁸ дѣвѣ ·
- (12) ѿ се вамъ знамениѣ ·
оверъштете младенець повитъ ·
лежашъ въ гаслехъ ·
- (13) ѿ вьнезаапж вьистъ
гла⁹ аѿггломъ ·
множѣство воиъ нѣскъихъ ·
- (14) слава въ вьшнѣихъ боу ·
ѿ на земли миръ въ
ѣлѣхъ благоволенѣ ·
- (15) ѿ вьистъ ꙗко отидѣ отъ ниxъ
аѿггѣли на нѣво ѿ ѣлѣци · пастоуси
рѣша дроугъ къ дроугъ ·
прѣидѣмъ оубо до виѣлѣдѣма ·
ѿ видимъ глѣ съ вьвѣши ·
ѿже гъ съказа намъ ·
- (16) ѿ придѣ подвигъше са ·
ѿ оверѣтѣ маринѣ же ѿ ѿсиѣфа · ѿ
младенець лежашъ въ гаслехъ ·
- (17) видѣвъше съказаша
о гласѣ · гланѣмъ ѿмъ
о отрочатѣ семъ ·

(18) ѿ всѣ слышавъше дѣвша сѧ · ѿ Гланъихъ ѿтъ пастырь къ нимъ · (19) Мариѣ же всѧ съвлюдаше Глы сѧ¹⁰ въ срѣци своѣмъ · (20) ѿ възвратиша сѧ пастыри · славаште ѿ хвалаште бѧ · ѿ всѣхъ ꙗже слышаша ѿ видѣша · ꙗкоже Глано въистъ къ нимъ ·:·: —	(18) ѿ вси слышавъшеѣ дѣвша сѧ ѿ Гланъихъ. ѿтъ пастоухъ къ нимъ. (19) мариѧ же съвлюдаше всѧ Глы сѧ. сълагаѣши въ срѣци своѣмъ. (20) ѿ възвратиша сѧ пастоури. славаше ѿ хвалаше бѧ. ѿтъ всѣхъ ꙗже слышаша¹¹ видѣша. ꙗкоже Глано къ нимъ.

¹ ohne Abkürzungen und normalisiert: мѣсѧца дѣкѧвѣрѧ ѿ Г (= 24) въ навечеріе ро(ж)дѣства хръстова. евангеліе ѿтъ лоукы. глава б (= 2) ² lies въ оно врѣмѧ ³ lies заповѣдь ⁴ statt ѿ кѣрніеѣж (Assemanianus) und кѣріеѣж (Savvina Kniga) lies DSg кѣринию ⁵ lies и иосифъ ⁶ hochgestelltes из von einer anderen Hand hinzugefügt ⁷ lies обитъ и ⁸ lies въ градѣ ⁹ lies слава ¹⁰ lies APlm сѧ ¹¹ hochgestelltes и von derselben Hand eingefügt

II.4 Aus dem Vatikaner Palimpsest

Textfragment aus dem Johannesevangelium (Jo 15: 1-16: Christus der Weinstock und das Gebot der Liebe) nach der Edition von Krăstanov u.a. (1996: 196-198), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen. Zu den rekonstruierten Buchstaben siehe Krăstanov u.a. (1996: 6). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.5.

(Jo 15: 1) азъ ѣсмь лоза и [с]т[иньнага · и о](тъ)[ц]къ мои дѣлатель [естъ] · (2) всѣкѣж разгѣ о мьнѣ не творѧщ[ѣж] плода изъ[м]етъ ѣж · и всѣкѣж творѧ[щ]жъ плодъ · отрѣбитъ ѣж · да плодъ вошь[и] сътворитъ] · (3) [ю]же в[ъ] чисти ѣсте · за слово еже глаголахъ вамъ[ъ] · (4) [в]детѣ¹ въ [мьнѣ] · и азъ въ васъ · ꙗко во разгѣ не можетъ плода творити о себѣ · аще не в[ъ]детъ на лозѣ · тако ни в[ъ] [аще] въ мьнѣ не прѣвѣдетѣ ·:·: (5) азъ ѣсмь лоза ·:·: в[ъ] раждіе · иже прѣвѣдетъ въ мьнѣ · и азъ въ немъ · створит[ъ] плодъ мьногъ · ꙗко без мене не мо[жете] тво[р]ити ничесоже] · (6) [аще къ]т[о] въ мьнѣ] не прѣвѣдетъ · [изврѣже]тъ с[ѧ] конъ ꙗкоже р[азгѣ и] исьшетъ [и съвир]ѧжтъ ѣж · и въ огнь [въла]гажтъ ѣж · и съгарѧетъ ·:·: (7) аще прѣвѣде[те] въ] м[ъ]нѣ · и глаголи мои [въ васъ прѣвѣд]ж[тъ] · ѣмоу[же] колиждо] хоцете просити² и вѣдетъ

камь [ко](нь)Ц(к) (8) о семь прослави сѧ о(ть)ц[ь мо]и · да плодѣ
мъногъ створите [и вѣд]ете мои оученици · (9) како[же] възлюби мѧ
· [о](ть)цѣ · и азъ възлюбихъ [вѣы] · вѣдѣте [въ любви мои] · (10)
[аще заповѣди моѧ съ]влюдете · прѣвѣдете въ любви мои ·
какоже и азъ заповѣди о[ть]ца моего съблюсю · и прѣвѣкаю къ
него любви ·: (11) си глаголахъ камъ · да радос^ть моя · [въ васъ
вѣдетъ] · и радость ваша исполнитъ сѧ · (12) си же ѣсть заповѣдь
моѧ · да любите другъ друга · какоже възлюбихъ вѣы · (13) большѧ
сѧ [любѣе не] и[матъ никтоже · да кѣто] д(оу)шѧ с[воѣ поло-
житъ] за другы своѧ · (14) в[ѣы] друзи мои ѣсте ·: аще творите ·:
елико азъ заповѣдаю вамъ ·: (15) юже не глаголю васъ рабъ ·:
рабъ во не вѣстъ чьто творитъ г(оспод)ъ ѣго ·: вѣы же рѣхъ дру-
гы · како всѣ ꙗже слышахъ отъ о(ть)ц[а] моего · съказахъ камъ
·: (16) не вѣы мене избѣрасте ·: нъ азъ избѣрахъ вѣы · и положихъ
вѣы · да вѣы идете [и пл]о[дѣ] принесете · и [пл]о[дѣ ва]ш[ь]
прѣвѣдетъ · да ѣгоже [коли]ждо просите отъ [о](ть)ца · въ им[ѧ]
моѧ · дастъ вамъ · ко(нь)Ц(к)

¹ lies [вѣ]дѣте ² hochgestellt; lies просите

II.5 Aus den Blättern Undol'skijs und dem Fragmentum Sinaiticum

Transkription der in den Blättern Undol'skijs überlieferten Evangelien-Perikopen Mt 13: 28-30 und 36-42 nach der Edition von Karskij (1904: 5-6) sowie kyrillische Transkription des Paralleltextes aus dem Fragmentum Sinaiticum nach der Edition von Altbauer und Mareš (1980: 150-151). Eine Beschreibung beider Handschriften siehe D.IV.3 bzw. D.III.2.7.

Sakrale Abkürzungen: аѿгль = аѿгелъ, глати = глаголати, гѣ = гос-
подь, сѣнъ = сынъ, цѣрствіе = цѣсарствіе, члвкъ = чловѣкъ,
члвчскъ = чловѣчскъ.

(Blätter Undol'skijs, Mt 13: 28)

wnъ же рече имъ. врагъ члвкъ
то сътвори. они же рѣша
хоуеши ли да шедъше
изверемъ.

(29) wnъ же рече ни еда како
въстрѣзаше плѣвелы.
въстрѣгнете и съ ними

(Fragmentum Sinaiticum, Mt 13: 28)

[...] [чло]вѣкъ
то сътв[ор]и [о]ни же рѣш[а]
хоуеши ли да ш[е]д[ъ]ше
въз[веремъ]

(29) [онъ] же рече н[и] [...] [и]
[въстрѣга]ше плѣ[велы]
въ[стрѣгнете] съ ними и

пъшеницѣж.

(30) Оставите коупно расти
до жатвы. и въ времѣ
жатвѣ рекъ жателемъ.
шедъше изверѣте прѣжде
плѣвелъ. и съважѣте ꙗ въ
снопы. ꙗко съжеши. а пъшеницѣ
съверѣте въ житъницѣж мож.
(36) и пристѣплъше оучениц[и]
рѣша емоу ꙗко съкажи намъ
притѣчъ сѣж. плѣвелъ
селънъихъ.

(37) ѿвѣщавъ же ꙗко рече
къ нимъ. въсѣѣвъи доврѣе
сѣмѣ ꙗко члвчъскы естъ.

(38) а село естъ въсѣ миръ.
доврѣе же сѣмѣ си сѣтъ ꙗнове
црствѣи. а плѣвели сѣтъ
ꙗнове неприѣзнии.

(39) а врагъ въсѣѣвъи
естъ дѣволъ. а жатка
кончина вѣка естъ. а жателе
аѣглѣ сѣтъ.

(40) ꙗкоже оубо плѣвели
събиражтъ сѣ. и шгнемъ
съжизажтъ сѣ. тако вѣдетъ
въ скончѣние вѣка сего.

(41) посѣлетъ ꙗко аѣглы сѣмѣ.
и съвержтъ ѿ конѣцъ землѣ
въсѣ съвладны.

и творащѣмъ безаконие.

(42) и въврѣжтъ ꙗко въ пещъ
шгнѣж. тоу вѣде плачъ
и скръжетъ зѣвомъ.

пшениц]ж

(30) оста[в]и[те коупно р]асти
об[о]е до жатвы | въ времѣ
жатвѣ глѣж [...]лем
шедъше [извер]ѣте п[...]е
плѣ[велы и с]ъважѣте ꙗ въ
сно[пы] [...] а пъшеницѣ
[съверѣт]е въ житъницѣж мож
(36) пристѣплъше же оученици
его рѣша [е]моу ꙗко [сък]ажи
нам[ъ прит]ѣчъ плѣвелъ
селънъихъ

(37) отъвѣщавъ же ꙗко ре[че]
имъ : в[ъсѣѣ]въи доврѣе
сѣмѣ [е]стъ [...]

(38) [...] село ест[ъ] [...]
[...] [сѣ]мѣ [...] [ꙗ]нове
црствѣ[и] [...] [...]

(39) а врагъ въсѣѣвъ[и]
естъ д[ѣволъ] [...] [...]
[...] вѣка естъ [...]е
[...]

(40) [...]
[...]
[...]ж[...]
[...]

(41) [...]
[...]
[въ]сѣ [...] [...]

[...]рѣ[...]
(42) [...] въвр[ѣжт] [...] [...]
огн[...] тоу [в]ѣд[е]тъ [пл]ачъ
и скр[ѣ]ж[етъ зѣвомъ]

II.6 Aus dem Apostolus von Enina

Textfragmente aus den Briefen des Paulus an die Römer (Röm 14: 19-26), die Korinther (1 Kor 6: 12-20) und die Galater (Gal 4: 22-31) nach der Edition von Mirčev und Kodov (1965: 20-23, 12-17 bzw.

112-115), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen (und zwar in 'ein-Jer'-Orthographie). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.IV.4.

(Röm 14: 19) Брат(иѣ) · мирна гонимъ · ꙗже въ създаише себѣ · (20) не врашна ради разарѣише дѣла в(о)жиѣ вѣсѣ во чиста · нж зло чл(о)в(ѣ)кѣ · прѣтѣканиѣ · ꙗждѣом[оу] · (21) добро не ꙗсти мѣс(а) · ни пити вина [ни] ѡ н[е]мже прѣтѣкаетъ сѧ · братъ твои · и съ-влажнѣетъ сѧ ли изнемагаетъ · (22) ты вѣрѣ имаша въ себѣ · самъ имѣи прѣдъ в(о)гомъ · влаженъ не осжждаши себе · о немже покоушаетъ сѧ · (23) а сжмиши сѧ · аще во ꙗстѣ осжждаетъ сѧ · зане не отъ вѣрѣ · вѣсе во еже не отъ вѣрѣ грѣхъ естъ · (24) могжѣомоу же оукрѣпити вѣ · по еванг(е)лию моемоу · и проповѣданію ис(оу)х(рѣсто)воу · по ѡкрѣвению тайны · лѣтѣи вѣчнѣи · оумлѣчаниѣ (25) гавѣши сѧ нѣнѣ · книгами же пророчѣскими · по повелѣнію же вѣчна в(о)га въ послушание вѣрѣ · въ вѣсѣхъ ѡзѣщахъ · познавѣши сѧ · (26) единѣмъ прѣмждромъ в(о)гомъ ис(оу)х(рѣсто)мъ · емѣже слава въ вѣкѣи аминъ ·∴ ·∴

(1 Кор 6: 12) Братиѣ · Вѣсѣ ми лѣтѣ сжтѣ [нж] не вѣсѣ на полѣзж · Вѣсе ми лѣтѣ естъ · нж не азъ обладаише вѣдѣ · отъ кого (13) врашна чрѣв[...] [ч]рѣво врашномъ · ꙗ в(о)гъ и се и сї да [о]упразнитъ · тѣло же не любовдѣіаніе · Нж в(о)гъ и г(о)сподъ тѣлоу · (14) в(о)гъ же и г(о)сподъ вѣскрѣси и ны с нимъ вѣскрѣситъ силож своеж · (15) не вѣсте ли ꙗко тѣлеса ваша оуди х(рѣсто)ви сжтѣ · Тѣмъ оубо ѣды х(рѣсто)вѣи · сътворѣ оудѣи любовдѣиц[...] да не вѣдетъ · (16) ли не вѣсте ꙗко прилѣплѣши сѧ любовдѣи[ци] · едино тѣло естъ · вѣдет[а во] реч(е) въ плѣтѣ единж · (17) ꙗ прилѣплѣши сѧ г(о)сподови единъ д(оу)хъ естъ · (18) вѣгаише любовдѣіаниѣ · вѣсѣкѣ во грѣхъ · еже¹ аще сътворитъ чл(о)в(ѣ)кѣ · кромѣ тѣлесе естъ · а творѣи любѣи въ свое тѣло съгрѣшаетъ · (19) или не вѣсте ꙗко тѣлеса ваша цр(ъ)кѣи сжшо[...] въ васъ с(вѣ)томоу д(оу)хоу естъ · имате отъ в(о)га · и нѣсте себѣ · (20) коуплени бо есте цанож² · прославите же в(о)га въ тѣлесехъ вашихъ · и въ д(оу)сѣхъ вашихъ · ꙗже сжтѣ в(о)жиѣ ·

(Gal 4: 22) Братиѣ ·∴ аврамъ два с(ы)нѣи имѣ · единъ отъ рабѣи · а другъ отъ своводнѣи · (23) иже же отъ рабѣи по плѣти роди сѧ · а еже³ отъ своводнѣи овѣтованиемъ · (24) ꙗже еста иносъказѣма · сѣи во еста два завѣта · единъ во ѡ горы синанскѣи · въ работж раждает сѧ · еж-е-стѣ⁴ агаръ · (25) агаръ во естъ синѣи гора · еже⁵

въ равнї⁶ · прилагаетъ сѧ нъинѣшнимъ ер(оу)с(а)лимѣ · работаетъ во съ чадѣи своими · (26) а въшнїи ер(оу)с(а)л(и)мѣ свободѣ естѣ · еже⁷ естѣ м(а)ти въсѣ[мѣ] намѣ (27) [...] ли сѧ неплод[...]⁸ не ражд[а ...]гни и възъпни [не во]лѣвъшиѣ · ꙗко многа чадѣа [пѣстѣ]и паче не[ж]ели имаѣи⁹ мжжа · (28) мѣ же вратиѣ по исаковоу ѡб[ѣ]тованию чадѣа есмѣ · (29) нж ꙗкоже тогда рождѣи сѧ по плѣти · гонѣ{нѣ}ше д(оу)ховнаѣ · Тако и нъинѣ (30) что гл(агол)жтѣ книги · иждѣи рабѣи и с(ѣ)нѣ еѧ · не иматѣ во [на]слѣдовати с(ѣ)нѣ рабѣиниѣ [сѣ] с(ѣ)номѣ свободѣнѣѧ · (31) тѣ[мѣ]же вратиѣ нѣсмѣ рабѣин[и]на чадѣа · нж свободнѣ[ѧ] · свободож во х(рѣст)ѣ нѣи сво · во · ди · —

¹ ѡже nichtbeugbar verwendet (statt ASgm иже) ² lies ѡѣноѡ ³ ѡже nichtbeugbar verwendet (statt NSgm иже) ⁴ lies ѡже (d. h. NSgm иже) ѡстѣ ⁵ ѡже nichtbeugbar verwendet (statt NSgf ѡже) ⁶ lies въ ара · вии ⁷ ѡже nichtbeugbar verwendet (statt NSgm иже) ⁸ hochgestelltes неплод[...] eingefügt ⁹ lies имѡци

II.7 Aus dem Psalterium Sinaiticum

Kyrillische Transkription der letzten drei Psalmen (149, 150 und des unkanonischen Psalms 151) sowie der unmittelbar anschließenden ersten Ode (Ex 15: 1-19: Lobgesang des Moses am Schilfmeer) nach der Edition von Mareš u.a. (1997: 46-56, unter Heranziehung des Faksimiles bei Tarnanidis 1988: 259-262), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen. Für den vorderen Nasalvokal findet sich allein das Zeichen æ, das hier durch ѧ transkribiert wird; ѣ in ѧѣвелѣ (unten in Ps 151: 4) gibt den nasalen Konsonanten in griech. ἄγγελος wieder (siehe auch die Abbildung in C.II.2). Zu Ps 149 wird der griechische Paralleltext angeführt (vgl. Rahlfs 1967²: 338). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.8.

(Ps 149: 1) ѧл(ѣ)лѡгнѣ : [вѣсп]оутѣ г(о)спод)ю пѣснь новѣ :

(Ps 149: 1) Ἀλληλούια. Ἕσατε τῷ κυρίῳ ᾠσμα καινόν,

[хвале]ниѣ егѡ въ цр(ъ)к(ъ)ви прѣпо[добн]ѣимѣ егѡ :

ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὁσίων.

(2) [да въ]звеселитѣ сѧ і(зра)иль ѡ сѣ[тв]орѣшиимѣ егѡ :

(2) εὐφρανθήτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν,

І с(ѣ)нове сиони възрадоуѣтѣ сѧ ѡ ц(ѣ)сари своемѣ :

καὶ υἱοὶ Σιών ἀγαλλιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν·

(3) Да възхваляватъ ѿмѧ твоѧ въ лицѣ :

(3) αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῶ,

Въ тоумванѣ ꙗ псалтѣри - да възпоижатъ е^{МОУ} :

ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῶ,

(4) Ꙗко благоволитъ г(о)сподъ людемъ своимъ :

(4) ὅτι εὐδοκεῖ κύριος ἐν λαῶ αὐτοῦ

ꙗ възнесетъ кроткѣя ко с(ъ)п(ас)ение :

καὶ ὑψώσει πραεῖς ἐν σωτηρίᾳ.

(5) Въсхвалятъ сѧ прѣподобни въ славѣ :

(5) καυχῆσονται ὅσοι ἐν δόξῃ

ꙗ въздрадоужатъ сѧ на ложихъ своихъ :

καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

(6) Възношениѣ в(о)жѣ въ грѣтани ихъ :

(6) αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν,

ꙗ мечи обождоу остри въ ржкахъ ихъ :

καὶ ῥομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν

(7) Сътворити мечь въ аз(ъ)цѣхъ :

(7) τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν,

Фвличениѣ въ людехъ :

ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς,

(8) Сѣвзати ц(ѣ)са)рѧ ихъ пжть[ꙗ]

(8) τοῦ δῆσαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις

ꙗ славнѣя ихъ ржч[нѣи]ми оковъ жвѣзнѣим[и]

καὶ τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς,

(9) Сътворити въ нихъ сждъ [написанъ]

(9) τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγγραπτον.

Слава си естъ въсѣмъ п[рѣпо]добнѣимъ его :

δόξα αὐτῇ ἐστὶν πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ.

(Ps 150: 1) д[лелюиѣ] хвалите в(о)г)а въ св(ѧ)тѣи[хъ его] хвалите ꙗ

въ оутврѣжде[ни]е силы его : (2) хвалите ꙗ въ силахъ его : хвалите

ꙗ по прѣмногoумoу величеству его : (3) хвалите ꙗ въ гласѣ тржвнѣ

: хвалите ꙗ ко псалтѣри ꙗ въ гжслехъ : (4) хвалите ꙗ въ тоумванѣ

ꙗ лицѣ : хвалите ꙗ въ строунахъ ꙗ органѣ : (5) хвалите ꙗ въ коум-

валѣхъ доброгласнѣхъ : Хвалите ѿ въ коумвалѣхъ въсклицанию (6)
въсѣко дѣхание да хвалитъ г(оспод)ѣ :

(Ps 151) слава : кѣнигы : пса^а(ѣ)мъ : да(вѣдо)вѣ : (1) [с]к пса^а(ѣ)мъ
естъ навлашти : [да](вѣдо)вѣ кромѣ же числа : егда [зи][де] на сѣчь :
кѣ гонидоу : мьнеи вѣхъ въ вратри мои : [и] юнѣи въ домоу о(тѣ)ца
моего : [пас]ѣахъ овыца о(тѣ)ца моего : (2) ржцѣ мои сътвористе
органты : [п]рѣсти мои съставиша пѣсалѣттырь : (3) ѿ кѣто възвѣсти
г(оспод)ю моемоу : Тѣ г(оспод)ѣ самъ оуслѣша ма : (4) ѿ посылла
аѣнела своего : ѿ помаза ма милостыж помазаниѣ : И поатъ ма
отъ овецъ о(тѣ)ца моего : (5) Вратриѣ моѣ добра ѿ велика : ѿ не бла-
говоли въ нихъ г(оспод)ѣ : (6) [из]дѣ противж иноплеменикоу : ѿ
проклатъ ма идолы сво^ими : (7) [д]зѣ же извлѣкъ мечь его :
оуслѣхъхъ ѿ : ѿ възасъ поношение отъ с(ѣ)нѣ [из]драил(е)вѣ :

(Ex 15) пѣснь мосѣкова въ исходѣ (1) Поимъ г(оспод)ю славѣно во
прослави са : Конѣ ѿ въсадникѣ въврѣже въ море : (2) Помоштыникѣ
ѿ покровитель въистъ миѣ во с(ѣ)п(ас)ение : съ в(ог)ѣ мои прославиж
ѿ : в(ог)ѣ о(тѣ)ца моего ѿ възнесъ ѿ : (3) Г(оспод)ѣ съкроушаа врани :
Г(оспод)ѣ [ма] емоу : (4) колесница фараосовъ² : ѿ силы ихъ въврѣже
въ море - [из]вѣраны въсадникы трѣстатты : потопа въ чрѣмынѣми
мори : (5) пжчинож покры а : погразж въ глжвинѣ : ѣко ѿ камень :
(6) Десница твоѣ г(оспод)ѣ прослави са крѣпостыж : деснаа твоѣ ржка
г(оспод)ѣ съкроуши врагы : (7) ѿ множыствомъ славѣ твоеа сътрѣлъ
еси сжпостатты : Посыла гнѣвъ свои поѣстъ а ѣко ѿ стевле : (8) ѿ
д(оу)хомъ ѣрости твоа растжпи са вода : Угжстѣша ѣко стѣна воды
: Угжстѣша ѿ вѣны посрѣдѣ морѣ : (9) рече врагъ гѣнавѣ постигнж
: раздѣлиж користъ насъштж д(оу)шж своиж : оутыж мечемъ своимъ
оуделѣетъ ржка моѣ : (10) Посыла д(оу)хъ свои покры а море :
погразж въ глжвинѣ ѣко олово въ водѣ сѣло : (11) Кѣто подовенѣ
тевѣ въ в(о)сѣхъ г(оспод)ѣ : кѣто подовенѣ тебѣ прославленѣ въ
св(ѣ)тѣихъ : дивенѣ въ славахъ твоа чудеса : (12) Прострѣ дес-
ницж своиж пожрѣтъ а земли : (13) Наставилъ еси правѣдоиж твоеиж :
люди твоа си-а-же³ избави : Оутѣшилъ еси крѣпостыж своиж кѣ
овитѣль свѣтѣихъ своиж - (14) Слѣшаша аз(ѣ)ци ѿ прогнѣваша са :
волѣзѣи приа са живжштѣа въ филистимѣ - (15) Тогда потѣштѣаша
кладѣкы едомьскы - ѿ кѣнази моѣвитѣсти - приатъ а трепетъ : ра-
стааша са въси живжштеи въ ханаанѣ : (16) Нападетъ на нж страхъ
ѿ трепетъ : величиемъ мѣшыца твоеа да окаменѣтъ⁴ са : Доидеже
проиджтъ людие твои г(оспод)ѣ : доидеже проиджтъ людие твои си
аже съта^{жа} : (17) Въведѣ насади а въ горж достоѣниѣ твоего : въ

готовое жилиште твое еже съдѣла г(оспод)и · св(ѧ)тѣи ѡ г(оспод)и
 ѡже оуготовасте рѣцѣ твои : (18) Г(оспод)ъ ц(ѣса)р(ь)ствоуетъ къ
 вѣкы на вѣкы : ѿ еште (19) ꙗко въниде конь фараосовъ съ колесни-
 цами : ѿ всадникы въ море : ѿ наведе на нѧ г(оспод)ъ водъ мо-
 рьскы : с(ѣ)новы же ц(здр)ил(е)ви проидъ по соуху посрѣдѣ морѣ :

¹ hochgestellte Buchstaben von derselben Hand eingefügt ² lies фараосо-
 вѣи ³ lies APlm снѧ ѡже ⁴ -менѧ- (-ѡѣрѣ-) von derselben Hand aus
 -мѧнѧ- (-ѡѣрѣ-) verbessert

II.8 Aus dem Psalterium Sinaiticum und Psalter Dimitrijs

Kyrillische Transkription von Ps 119 im Psalterium Sinaiticum (MS 38/O nach der Edition von Sever'janov 1922: 167-168, jedoch ohne Füllornamente) und im Psalter Dimitrijs (nach dem Faksimile bei Tarnanidis 1988: 192, ebenfalls ohne Ornamente; vgl. auch die Abbildung oben, D.IV.6). Für den vorderen Nasalvokal findet sich im Psalterium Sinaiticum nur ein einziges Zeichen, und zwar ѣ, das hier durch ѧ transkribiert wird. Eine Beschreibung beider Handschriften siehe D.III.2.8 bzw. D.IV.6.

Sakrale Abkürzungen: ꙗлати = глаголати, ꙗъ = господь, ꙗша = доуша,
 ѡѣкъ = ѡзъкъ.

(Psalterium Sinaiticum, Ps 119)

- (1) Къ ꙗо егда скръвѣхъ :
 Возвѣахъ ѿ оуслыша мѧ :
- (2) ꙗи изъави ꙗша мой отъ
 оустенъ неправѣднѣ :
 ѿ отъ ѡѣка лѣстива :
- (3) Чѣто дастъ сѧ тебѣ :
 ли чѣто приложитъ сѧ тебѣ :
 къ ѡѣкоу лѣстивоу :
- (4) Стрѣлы силнаго изо-
 шренъ : съ горжштіи жгльми
 поустыинныи :
- (5) Оувѣи мѣмѣнѣ-ко²
 пришельство мое оудали сѧ :
 въселихъ сѧ въ села темнаѣ :
- (6) Мъного пришельствова
 ꙗша моѣ : съ ненавидаштіи

(Psalter Dimitrijs, Ps 119)

- (1) Къ ꙗо егда въскръвѣхъ :
 Възѣахъ¹ ѿ оуслыша мѧ :
- (2) ꙗи изъави ꙗша мою отъ
 оустенъ{нѣ} неправѣденъ :
 ѿ отъ ѡзъка лѣстива
- (3) Чѣто въздастъ сѧ тебѣ :
 ли чѣто приложитъ сѧ тебѣ :
 къ ѡзъкоу лѣстивоу
- (4) Стрѣлы силнаго изо-
 шренъ : съ горжштіи жгльми
 {жгльми} поустыинныи
- (5) Люте мѣнѣ ꙗко
 пришельствие мое оудали сѧ :
 въселихъ сѧ въ села темнаѣ :
- (6) Мъного пришельствова
 ꙗша моѣ : съ ненавидаштіи

мира вѣхъ миренъ :	миръ вѣхъ миренъ :
(7) ѿгда ꙗлахъ имъ : ворѣахъ	(7) ѿгда ꙗлахъ имъ ворѣахъ
са со мьноѡ спыти :	са со мьною спыти :

¹ hochgestelltes ѡ von derselben Hand eingefügt ² lies мьнѣ ꙗко

III. Liturgische Texte

III.1 Aus den Kiever Blättern

Diplomgetreue kyrillische Transkription von fol. 4v (mit lateinischem Paralleltext aus dem Sakramentar von Padua) nach der Edition von Schaecken (1987: 226-227). Rekonstruierte Buchstaben stehen in eckigen Klammern. Die Handschrift weist nur ein Zeichen für den vorderen Nasalvokal auf, und zwar ѣ, das hier durch ꙗ wiedergegeben wird. Man bemerke weiter westslav. *c, z* < **tj, *dj* in ꙗцꙗ und ѡвѣцѣнне bzw. (ѡтъ)дꙗзъ, такозе, томьзе und тоузѣмъ sowie westslav. ISg -ътъ in ѡпатъмь und ѡбразъмь (siehe dazu A.II.2.1). Ein besonderes Sprachmerkmal ist auch die NPl-Form нъ. Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.1.1.

Sakrale Abkürzungen: ѿъ = вогуъ, ꙗъ = господь, хъ = хръстъ.

Buchstaben als Zahlzeichen: ѿ (ꙗ) = 4.

по вѣсѣдѣ :

Ad complendum.

[Д]ꙗзъ нꙗмъ : вьсеомогѣи ѿже .
 да ꙗкоже нъи ѣси невескѣꙗ
 ꙗцꙗ насъитиꙗ : такозе
 же ꙗ жикотъ нꙗшь сло-
 ѡ твоеѡ ѡтврѣди : ꙗмъ :

Da quaesumus omnipotens
 Deus, ut mysteriorum uirtute
 satiati uita nostra firmetur, per.

мьшѣ : ꙗ : ѡ томьзе :

ITEM ALIA MISSA.

[Ц]ѣсарьствѣ нашемь ꙗи ми-
 лостыѡ твоеѡ призрѣи :
 ꙗ не ѡтъдꙗзъ нашего тоу-
 зѣмъ : ꙗ не ѡврати нꙗсъ
 вѣ плѣнъ народомъ пога-
 ньскѣимъ : хъ ради ꙗи на-
 шего : ꙗже цѣсаритъ съ ѡтъ-
 цемь ꙗ съ свѣтѣимь :

Rege nostras domine propi-
 tius uoluntates, ut nec propriis
 iniquitatibus implicentur, nec
 subdantur alienis, per domi-
 num.

НАДЪ ѠПЛАТЪМЪ :

Super oblatum.

[Т]воѣ циркънаѣ тврѣдѣ за-
шчѣти нѣи ꙗ̄и · ѡже ѣси
ѡбразъмъ своимъ ѡупо-
добилъ · ѡже нѣи чьсти-
мъ нѣ вальство нѣше · то-
[Г]о ради ѣси нѣмъ вѣчъ-
[Н]оѡ ѡбѣщѣние принеслъ ·
[Г]мъ нашимъ ·

Tua sacramenta nos Deus
circumtegant et reforment, si-
mulque nobis temporale reme-
dium conferant et aeternum,
per dominum.

III.2 Aus dem Euchologium Sinaiticum

(1) Kyrillische Transkription des Beichtgebets nach der Edition Nahtigals (1942: 208-216) sowie althochdeutscher Paralleltext des St. Emmeramer Beichtgebets in der von Isačenko (1942: 291-293) gebotenen Lesart. In Kleindruck werden die betreffenden Parallelstellen (einschließlich Zeilenangabe) aus dem dritten Freisinger Denkmal (vgl. die Abbildung oben, D.VI) angeführt (siehe Vondrák 1894: 120-121; zu den einzelnen textlichen Übereinstimmungen mit dem ersten Freisinger Denkmal vgl. idem: 122). Eine Beschreibung des Euchologium Sinaiticum siehe D.III.2.9.

Sakrale Abkürzungen: Бѣ = вогъ, всѣбѣла = всѣвладѣика, Глѣ = глаголѣ, Гѣ = господѣ, изглати = изглаголати, милѣсть (einmal auch ohne Titlo) = милость, сѣнѣ = сынѣ, сѣсти = сѣпасти, сѣце = сѣдѣце.

ꙗ̄и Бѣже ѡсѣмогъи · тебѣ вѣдѣ азъ исповѣденъ · вѣчѣхъ моихъ грѣхъ¹ ·
Trohtin, dir uuirdu ih pigihtik allero mînero suntôno
Bogu uzemogokemu... ...izpouuede uze moie greche (25-27)

и моего лиха сътворениѣ сего · еже колиждо изглатѣ ·
enti mînero missatâteo, alles des ih eo missasprah

и лихо сътворихъ · и лихо мѣслихъ · Гломъ ли дѣломъ ·
edo missateta edo missadâhta, uuorto enti uuercho
uzeh nepraudnih del

ли помѣшленіемъ · вѣсего еже азъ помѣниѣ · люво не помѣниѣ ·
enti kandanccho, des ih kyhukkju edo ni kihukku,
i nepraudnega pomiflenia,

ТЪ ЕДИНЪ НА СЪ СВѢТЪ ПРИДЕ ГРѢШЪНИКЪ ИЗБАВИТЪ ·

dû in desa uueralt quâmi suntîge za ganerjenne;

ife iezi razil na zi zuuet priti grefnike isbauuiti (ot zlodeine oblazti) (67-71)

ВЪДИ МА СПСЪ · ИЗБАВИ МА ГИ БЖЕ СЪНЕ ГИ ·

kauuerdo mih cahaltan enti kannerjen. Christ, cotes sun, trohtîn,

Ѡкоже тЪ хощеша · Ѡкоже ти люво · СЪтвори съ мноиж

sôso dû uuellês enti dir gezeh sî, tuo pî mih

равоми твоими · милостивъи · Ѡи бже · рачи ми помощи

scalh dînan uuîho truhtîn, kanâdige got, kauuerdo mir helfan

твоемоу равоу · тЪ единъ вѣси ги · какъи можа сжтъ вѣды ·

dînemo scalhe; dû eino uueist, uueo mîno durfti sint;

Въ твоиж мистъ прѣдаж азъ мое срѣце · и моиж мыслъ ·

in dîno kanâdâ pifilhu mîn herza, ja mînan cadanc,

Tebe, bofe miloztivui, porufo uza moia zlouuez[a], i moia dela i moie pomiflenie

и моиж любовь · и мои животъ · и можа грѣхъи · отъложи² ·

ja mînan uuillun, ja mînan môt ja mînan lîp

i moie zridze i moie telo i moi [[iu]uot (i moiu dufu) (59-66)

моѣ слова · и мое дѣло окончани ги ·

ja mîniu uuort ja mîniu uuerh leisti uuîho truhtîn,

и твоиж мистъ · въ мнѣ грѣшнѣ рабѣ твоимъ³

dîno kanâdâ in mir suntîgin scalhe dînemo;

ави · и⁴ избави ма ги отъ всѣго зѣла нъинѣ и присно и ·

kauuerdo mih canerjen fona allemo upile.

uchrani me ot uzega zla (i zpazi me v uzem blafe) (72-74)

въ вѣкы вѣкѣ Ѡ ·

¹ „der Genitiv steht hier wohl nach dem Deutschen“ (Diels 1963² II: 35) ² отъложи wird als verstümmeltes и тѣло же (zu ja mînan lîp) ge- deutet (vgl. Isačenko 1942: 293) ³ lies LSgm ТВОЕМЪ ⁴ ави и wird von Isačenko (1942: 293) als verstümmeltes рачи (ИЗБАВИТИ МА) erklärt

(2) Kyrillische Transkription von fol. 8r 10 bis fol. 9r 1 (Bittgebet gegen Erdbeben und andere Katastrophen) des neuentdeckten Teils des Euchologiums (MS 1/N) nach dem Faksimile bei Tarnanidis (1988: 226-227; vgl. auch die Abbildung oben, D.III.2.9), mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen.

∴ ^ⲀⲘⲟ(ИТВА) ВЪ ЛИТ^ⲒИ ТРЖСА РАДИ ∴. Страшенъ ѿ дивенъ · ѿ великъ · прѣславенъ же · ѿ истиненъ еси в(о)же · творай вѣвѣкаа · ѿ прѣлагай · Призираи на земляхъ твора ижъ трасти са · прикасай са горахъ ѿ вѣскоуратъ са · Движай н(е)в(е)са отъ основаней · ѿ стлѣпъми ихъ вѣсколѣвла · в(о)же вѣвѣ ишазаиждъ · ѿ трастятъ са · ѿтъ лица силы его · вѣко непостоянъ гнѣвъ твой · иже на грѣшнѣи · прогнѣваниѣ ти · вѣчислѣнаа же ѿ неизмѣрѣнаа милость благодости твоѣи · ты самъ помани щедроты твои г(оспод)и · ѿ мил(о)сти твои под[...]мъ · вѣко отъ вѣка сжатъ[...]тврѣди тварь · ѿ оуст[...]съ · оутврѣди вѣсколѣвавъшииждъ са вѣсж вѣселенжидъ · ѿ не погоуби насъ съ везаконъи нашихъ · ни ожди насъ въ прѣисподънаи земли ∴. ^Ⲙ¹ ^Ⲓ² вѣко² ты еси в(ог)ъ нашъ · ѿ твѣвѣ сл(а)а ∴. И пакты · Да оустъшитъ г(оспод)ъ в(ог)ъ нашъ · гласъ м(о)л(и)твѣи нашеи · ѿ помилоуетъ насъ · ѿ да излѣетъ на ны съвѣше хлави нев(е)с(ь)нѣи · Напаѣиждъи земли · ѿ плодъ дайши · просашииждъ оу тебе · рѣцѣмъ вѣси г(оспод)и поми³ ∴. И пакты · Да ижавши г(оспод)и люди свои · ѿтъ глада тржса · потопа огнѣ⁴ · града огнѣ · Ведра врани оспѣнѣи⁵ · ѿ вѣвѣкои напасти · ѿ о благодострѣнъи · ѿ о с(ь)пасенъи х(ръст)олюбивааго · ѿ благовѣрѣнааго вл(адъ)кы нашего · им⁶ ѿ о благодости его · ѿ вѣвѣхъ вои его · ѿ да покоритъ г(оспод)ъ подъ ногама его · вѣса врагы ѿ сжпост[...]⁷тъцѣмъ вѣси г(оспод)и оустъши⁷ ∴.

¹ liturgische Abkürzung für **възглашение** ² handschriftlich steht auf dieser Höhe am linken Rand die liturgische Anweisung ^ⲒⲘИ = **диакъ** ³ zu ergänzen als **помилоуи** ⁴ handschriftlich nachträglich ausradiert ⁵ GSgf zu **остъпнѣи** ⁶ liturgische Abkürzung für **имъ рекъ** ⁷ zu ergänzen als **оустъши**

III.3 Aus dem Menaeum Sinaiticum

Kyrillische Transkription des Anfangs (ab Mitte fol. 1v bis Ende fol. 2r) des Kanons zu Ehren der hll. Peter und Paul nach der Edition von Tarnanidis (1990: 94-95, unter Heranziehung des Faksimiles bei idem 1988: 196-197; vgl. auch die Abbildung oben, D.IV.7), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen (und zwar in 'éin-Jer'-Orthographie). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.IV.7.

Buchstaben als Zahlzeichen: Ⲙ (Ⲓ) = 2, Ⲙ̅ (Ⲓ̅) = 3, Ⲙ̅̅ (Ⲓ̅̅) = 4.

Въспоиждъ ти г(оспод)и [...] [м]ои. вѣко вѣвисте са намъ стлѣ[пъ] [тв]оѣи цр(ъ)кви. и вѣсѣмъ оутврѣждениѣ. пет(ъ)ра и павѣла дънесъ ÷

Стѣпа ѿвѣста сѧ въсей вселѣнѣи. ѿ в(о)г(о)у словесъноѣ истинна. пет(ъ)ръ и павелъ ѣдинод(о)ушъвѣно. на немъже созда х(р)ъст(ъ) [св]оѣ цр(ъ)квѣи ÷

Петръ [...] паче вѣсѣхъ. павелъ третее нево пройде. в(о)жиёмъ словомъ. стѣпаниѣ ѡтврѣдисте сѧ. х(р)ъст(ъ)е твоѣѧ цр(ъ)квѣ ÷ б̄.

Изъави прѣс(вѣ)таѣ своѣ си равѣи. ѡтъ сѣти вражнѣи чистаѣ. ѿ приснодѣваѣ. къ тебѣ во привѣгаёмъ ѡпоуваніѣ¹ д(о)ушамъ нашимъ ÷ Пѣс(нъ) .б̄. ерм(о)сѣ ÷

Ѧ г(оспод)и в(о)сѣ моёмъ ср(ъ)д(ъ)це моѣ ѡтврѣди сѧ. ѿмъже немощни прѣпоѣсашѧ сѧ силоѣ ÷

Врѣховнѣи камѣи. врѣхъ ап(осто)ломъ х(р)ъста в(о)га. крайѡгъльна². петръ да почътенъ вѣдетъ в(о)гозъванѣи ÷

Ѧста в(о)гоглаголива. приёмъ х(р)ъст(ъ) вънжтръ гл(агол)жца. в(о)г(о)рѣторъ и павелъ х(р)ъст(о)у. [мо]литъ съп(а)сати сѧ д(о)ушамъ на[шимъ]

Мо[л]итвѣ петра ѿ павѣла. ѡмоленъ вѣди. ѿ ѡмири всего мира. ѿко вѣла[гословенъ] в(о)гъ ѿ ч(ловѣко)любче ÷

Достойно вѣси радостъ въпиёмъ. тыи во роди в(о)городице дѣво. живодавца [вѣ]сѣмъ намъ ÷ Пѣс(нъ) .б̄. ерм(о)сѣ ÷

Ѧслъншахъ слоухъ твои. ѿ ѡвоѣхъ сѧ разумѣхъ дѣла твоѣ ѿ дивихъ с[ѧ] г(оспод)и ÷

Израдънъ и врѣхъ ѡченикомъ петръ. всехъ правѣи ап(осто)лъ. почътенъ вѣдетъ пѣснѣми ÷

¹ lies оупъвание ² lies крайѡгъльнъ

IV. Erbauungsliteratur

IV.1 Aus dem Glagolita Clozianus

Kyrillische Transkription der anonymen (gewöhnlich Method zugeschriebenen) Homilie (fol. 1v 19 bis 3r 23) nach der Edition von Vailant (1947: 34-38; dort auch auf S. 38-40 eine französische Übersetzung) und Dostál (1959a: 51-58; auf S. 129-143 eine tschechische Übersetzung), jedoch mit Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen. Zu den Emendierungen von verstümmelten oder sinnwidrigen Textstellen

siehe grundsätzlich idem (1959a: 127-144). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.13.

[...] [вѣзиштѣте] е[го .] ꙗко обрѣтаетъ сѧ . не искоушаѣштимъ его ꙗвлѣетъ [же] сѧ . имѣштимъ вѣржъ емоу . аште оубо любви правѣдъ владѣкамъ земля . в(о)жие слово велитъ . и пакы по[ко]нѣ пжтоу¹ благоу творити{ти} праведѣнаа . иво отъ праведѣныхъ дѣлани зачинаемъ влаженое житѣе . да вѣдимъ съ страхомъ . чѣто семоу истѣлѣнне . в(о)жи законъ съказаетъ . и се ꙗко въсѣкого пламене пламенѣе . и ꙗдовитоу оубѣденю ꙗдовитѣе да отъвѣжимъ . придетъ во пророкъ моси . отъ в(о)га наоученъ съи . и къ вла{л}дѣкамъ прѣвѣы гла(агол)ѧ . слоухъ во соуетѣнъ сѧтъ . не примеш чѣто сѧ гла(агол)ѧ слоухъ соуетѣнъ сѧштъ . и соуетѣнъ и ве-съвѣдѣтелъ² . и кромѣ съ [о]пасѣнѣимъ [и] извѣстѣнѣимъ испытанѣемъ законѣимъ . приемиѧ прѣжде велико отъ в(о)га власть приемѣше . добрѣ извѣдѣште и . обрѣтаѣштихъ сѧ . къ своѣмъ имѣ людѣ . таж[ѧ] съ трѣпѣл[и]вомъ . испытанѣемъ на въсѣкъ день раздрѣшаѣште длѣжѣни сѧтъ ни единого ч(л)овѣка подѣ нимѣ сѧштаго соулѣе имѣти в(о)жию законоу ни вратра . ни чѧдо . ни друѣга . ни иного никоегоже . добрѣ вѣдѣште . и помѣшлѣѣште . еже е³ въ в(о)жи законъ . въписано гла(агол)ѧи о(тѣ)цю своемоу . и м(а)тери своѣи . не в[и]дѣхъ тѧ . и вратрѣѧ своѣѧ не познахъ . и с(ѣ)нѣи своѣѧ не разоумѣхъ . закона твоего радѣ съхранѣхъ⁴ правѣдѣи твоѣѧ . потому же еже е³ въписано въ с(вѧ)та[а] ев(а)нѣ(е)льѣ . любѣи о(тѣ)ца ли матерѣ паче мене . нѣстъ ми на подовѣж . за сеѣго радѣ длѣженъ естѣ въсѣкъ князь не обиноуѧ въсѣхъ . иже подѣ властыѣ емоу в(о)жи с(вѧ)тѣи х(рѣст)оу законъ . и пророкомъ и ап(о)с(тол)омъ . и влаженѣимъ о(тѣ)цемъ прооучати . и въсѣмъ на въсѣкъ день . запрѣштати не обидѣти . кого немощѣнѣишихъ . ни поганѣскъ етерѣ обѣчѣи съдѣати . ни поганѣскѣѧ присѧгы . ли ино чѣто влѣдѣште . ни едино во причастѣе . свѣтоу къ тѣмѣ . и с(ѣ)номъ свѣтоу крѣстѣнѣномъ . и поганѣмъ с(вѧ)тоѣ крѣ[ш]тѣнѣе въ чѣстѣ велиѣж имѣти . а не оукоризнѣ творитѣ-е⁵ . и къмотрами своѣми . и дѣштерѣми . иже⁶ отъ с(вѧ)таго крѣштѣнѣе не съмѣшати сѧ . въсе во се с(вѧ)тѣи въсемоу мироу обѣшти сънѣми проклѣли сѧтъ . нѣ и позѣрѣшѣѧ ихъ кънѣзѧ такоуѣсѧѧ вѣштѣица . и не ꙗко подоваетъ показѣшѣт[ѧ] ихъ . съдостоѣноуемоу постоу . въ различѣе проклѣнѣше къ вѣчѣнѣи огѣнѣ . отъврѣгж сѧ⁷ вратѣѣ . въ с(вѧ)тоѣ и с(ѣ)п(а)сѣшѣе крѣштѣнѣе длѣженъ естѣ . въсѣкъ крѣштѣнъ съ страхомъ . и трепетомъ хранѣти . то же с(вѧ)тоуемоу и влаженѣоуемоу пакѣлоу ап(о)с(тол)оу

гла(агол)ѡштю кѣ вѣрѣнѣ[и]мѣ · люבודѣанье же и всѣкѣ нечистота
 вѣ васѣ да не именуѣтъ сѧ · ꙗкоже подоваѣтъ с(вѧ)тѣмъ · и никѣ-
 тоже васѣ да не [льст]итѣ тѣштити словесы · не люבודѣи во ни кле-
 ветѣнщи · ни обидѣлици ц(ѣ)с(а)р(ь)ствіе в(о)жіе наслѣдѣствоуѣтъ ·
 сѣхѣ во радѣ градеѣтъ гнѣвѣ в(о)жі · на с(ѣ)нѣи протівѣнѣнѣ · длѣ-
 женѣ естѣ всѣкѣ крѣштѣнѣ · самѣ себе чиста хранити · ꙗко
 цр(ь)к(ь)ве в(ог)оу с(вѧ)тѣмъ · и о свои женѣ довлѣти сѧ · ничѣже
 ино дальнее съмѣшилѣти · ни вѣ скота мѣсто вѣ слѣдѣ несѣмѣислѣнѣ
 похоти{мѣ} ходити · иже оубо отъсѣлѣ крѣштѣнѣ [и] · твора оверѣ-
 таѣтъ сѧ по в(о)жію закону · да осѣдитѣ сѧ то же в(о)гоу и
 с(ѣ)п(а)соу нашѣмоу ис(оу)х(рьст)оу вѣпрошеноу вѣкѣшю · аште е³
 льзѣ поштити женѣ свои · на всѣкѣ времѣ · и отърекѣшю ·
 всѣкѣ поштитѣи женѣ свои развѣ словесе люבודѣанѣнаго · творитѣ
 ѡ прѣлюбѣи⁸ творити · и всѣкѣ прилѣпѣи сѧ потѣпѣзѣ⁹ прѣлюбѣи⁸
 дѣѣтъ · ꙗже во в(ог)ѣ съвелѣ естѣ ч(ловѣ)ка · да не разл[ж]чаѣте
 сѧ · [проф]итоу же малахеоу съзвѣстоуѣштю в(ого)ви · и
 гла(агол)ѡштю · и женѣ юности твоѣи · да не оставиши · нѣ аште ·
 [в]ѣзненавидѣвѣ отъпоустѣши · и покріѣтъ нечѣстѣе на тѧ · гла-
 гол)ѣтъ г(оспод)ѣ · такожде с(вѧ)ти апо(сто)ли · и влажені о(тѣ)ци съ
 с(вѧ)тѣмъ закономъ отънѣдѣ · велье и сѣлоуто¹⁰ · таковоѣ посѣж-
 денье рекѣше велью испѣтанью · и поштѣню се съподовѣша · и длѣ-
 женѣ естѣ всѣкѣ крѣстѣнѣ · съ говѣнѣемъ и страхомъ · рачѣшѣи
 имѣти по в(о)жію закону с(вѧ)тоумоу съж сѣдити · съ всѣкоѡ оверѣ-
 таѣштѣ сѧ тѣжю¹¹ · ꙗко{ко}же законѣ пишѣтъ · да никѣже оубо
 отъ владѣикѣ · отъ неприѣзні · обладанѣ съ оустѣнама своима ·
 исповѣдаѣ себе вѣрна [а] ср(ь)д(ь)цѣмъ · далече отъсто[ѣа] о[тѣ]
 в(ог)а етеро псанѣмъ сѣмъ · отъ тѣмѣи мѣдлості · ли етероу иному
 не вѣждѣствью · ли любѣи плѣтѣсѣи не хранити покоушаѣ сѧ · не-
 повинна себе вѣчѣноумоу огню осѣждѣнью · непѣштѣѣтъ и на сѣмъ
 свѣтѣ в(о)жію гнѣвоу · крѣпѣко помѣшилѣи · вѣкѣше[ѣ] прѣкоумоу
 ц(ѣса)реви и(здран)л(ѣ)воу · саоулоу · и не за велье прѣзѣ{рь}рѣнѣе ·
 отъ пророка са[м]оу[и]ла · сѣго ради трѣсѣи сѧ и трѣпѣштѣ · да
 в(о)жіи хранитѣ законѣ · рече во кѣ нѣмоу в(ог)ѣ гласоуѣ¹² · аште се
 трѣвѣ г(оспод)и олокавѣтомѣта и дары · ꙗко оуслѣшатѣ [гласоу]¹²
 г(оспод)ню · и до послоушанѣ¹³ оунѣ дара благо ꙗко прѣзѣрѣ слово
 г(оспод)не · и оукоритѣ тѧ г(оспод)ѣ {оу} не вѣитѣ вѣ владѣикѣ и па-
 кѣи правѣда вѣзносѣтъ ѡзѣикѣ · обнѣштѣѣтъ же грѣхѣи и неправѣ-
 дами людѣе · и ино много · велико с(вѧ)тѣиѣ книгѣи гла(агол)ѡштѣ ·
 грозѣ и страхѣ твораште владѣикамѣ · нѣ разоумѣвѣше мимоходѣ-
 ште[ѣ] слакѣ сѣи · вѣ сѣноу мѣсто да вѣзѣпыѣтъ · вѣ мѣислѣ своиѣ

с(вѡ)тѡумѡу апо(сто)лѡу павѣлѡу гл(агол)ѡштю · кѣто насѣ разлѣжчѣтъ
отѣ любѣвѣ в(о)жи[ѡ] · ѡ с(вѡ)тѡумѡу законѡу · ни огнь ни желѣзо ·
[ни] ино никоеже · ѡ сѣго радѣ оутѣрѣжденье · [кѣ]рѣ · ѡ непрѣстѣпное
в(о)жино законѡу · ѡ владѣчѣствие еже отѣ него · извѣстѣно ѡ с(вѡ)то
творѡште · да веселѡтъ сѡ вѣ градѡштѣе житѣе · сѣ влаженѣимѣ
гласомѣ г(оспод)а слѣшати · да оупѣваѣтъ · благѣ раке ѡ вѣрне · вѣ
малѣ вѣстѣ вѣренѣ · надѣ мнозѣми тѡ поставѣж · вѣниди вѣ радо-
сть г(оспод)ѣ своего [...] ам(и)н ·

¹ lies DSg пѣти (vgl. Diels 1963² I: 162) ² lies без сѣвѣдѣтелѣ ³ lies
3SgPräs ѡстѣ ⁴ Vaillant (mit Hinweis auf Deut 33: 9): „dans le manuscrit,
il faut au moins corriger сѣхранихѣ en сѣхрани, et lire sans doute позна ...
разоумѣ“ (1947: 35, Fn. 10) ⁵ lies творити ѡ ⁶ zu erwarten wāre hier
NPf ѡже ⁷ сѡ: „A supprimer, ou lire ѡ“ (Vaillant 1947: 36, Fn.
9) ⁸ zur Redewendung прѣлюбѣ творити und прѣлюбѣ дѣлати siehe
Birnbaum und Schaeken (1997: 20, 30) ⁹ zur nicht gesicherten Herleitung
von потѣпѣга/потѣвѣга siehe idem (1997: 54) ¹⁰ Verschreibung fūr
сѣло люто (so Vaillant 1947: 37; vgl. Dostāl 1959a: 137, Fn. 16, Birnbaum
und Schaeken 1997: 100) ¹¹ „Comprendre обрѣтаѣштѣжж сѡ (instru-
mental) тѡжж (accusatif)“ (Vaillant 1947: 37, Fn. 11) ¹² „вогѣ гла-
соуѡ, peu satisfaisant, pourrait ětre altěrě: c'est Samuel qui parle, et non Dieu
directement. Il manque justement, une ligne plus bas, le mot гласоу, qui a pu
ětre děplacě“ (idem 1947: 38, Fn. 1) ¹³ Vaillant (1947: 38) emendiert hier
|[доу] (d. h. uněbersetztes griech. ἰδοῦ) послѡшанѣ[ѣ]

IV.2 Aus dem Glagolita Clozianus und Codex Suprasliensis

Kyrillische Transkription des Anfangs der im Glagolita Clozianus über-
lieferten Epiphanius-Homilie (über Jesu Begrābnis) nach der Edition
von Dostāl (1959a: 94-96; dort auch auf S. 272, 276, 279 eine tschechi-
sche Ūbersetzung) sowie Paralleltext aus dem Codex Suprasliensis nach
der Edition von Sever'janov (1904: 447-448), jedoch mit Auflōsung sa-
kraler und sonstiger Abkūrзungen. Die Zeichen ѡ und ѡ fūr die vorde-
ren Nasalvokale im Suprasliensis werden hier durch ѡ bzw. ѡ wieder-
gegeben. Eine Beschreibung beider Handschriften siehe D.III.2.13 bzw.
D.III.2.12.

(Glagolita Clozianus)

с(вѡ)тааго епифаниѣ ·
архиепискоупа кѣпрѣскааго ·
о погребени¹ тѣла
г(оспод)нѣ · ѡ в(ог)а нашего
ѡсѡх(рѣст)а · ѡ ѡсифѣ · ѡже

(Codex Suprasliensis)

Слово с(вѡ)тааго ěпифаниа
ѡрхиěпискоупа кѣпрѣска ·
ѡ погребени² тѣлě²
г(оспод)и нашего
ѡсоух(рѣст)а · ѡ ѡ ѡсифѣ ѡже

отъ ариматѣѡ · ꙗ никодимѣ
 ꙗ о сѣни³ г(оспод)и нашего
 гробѣнѣмъ⁴ · по съпаснѣи
 мѹцѣ⁵ дѣвѣно вѣвѣшю⁶ ÷
 Чѣто се дѣнѣсь безмѣвѣе много
 на земли · чѣто се безмѣвѣе
 много · ꙗ млѣчанѣе мѣного ·
 безмѣвѣе много · ꙗко цѣсарѣ
 сѣпитѣ · землиѣ оубоѣ сѣ ꙗ
 оумлѣча · ꙗко в(ог)ѣ плѣтѣѡ
 оусѣпе · в(ог)ѣ плѣтѣѡ
 оумрѣтѣ · ꙗ адѣ вѣстрепета ·
 в(ог)ѣ вѣ малѣ оусѣпе · ꙗ
 сѣпаштѣѡ отѣ вѣка · отѣ
 адама⁸ вѣскрѣси · кѣде нѣнѣ
 сѣтѣ · вѣчерашнѣѡ млѣвѣи
 ꙗ гласи · ꙗ говори · вѣваѣштѣи
 на х(рѣст)а · отѣ законопрѣ-
 стѣпникѣ · кѣде народи · ꙗ кѣи ·
 ꙗ чини · ꙗ оржжѣ ꙗ дрѣколи ·
 кѣде цѣсарѣ · ꙗ нерѣи ꙗ сѣдѣѡ
 осѣжденѣѡ · кѣде свѣштѣѡ
 ꙗ мечи · ꙗ говори вѣштислѣни ·
 кѣде людѣ ꙗ шѣтанѣѣ · ꙗ
 трѣтѣ неправѣдѣнѣи ·
 вѣ истинѣ оубо зѣло вѣ истинѣ
 людѣ поубѣшѣ сѣ тѣштѣ-
 тѣнѣѡмѣ · ꙗ соубѣтѣнѣѡмѣ ·
 потѣкѣ сѣ вѣ акрогоние · ꙗ⁹
 каменѣ х(рѣст)ѣ · ꙗ сами сѣкроу-
 шишѣ сѣ · приврѣгѣ сѣ вѣ
 тврѣдѣи каменѣ · нѣ вѣ пѣнѣи
 влѣнѣи ꙗхѣ разидѣ^{сѣ} ¹¹
 потѣкѣ сѣ о наковалѣѣ
 неповѣдимѣѣмѣ · нѣ сами
 сѣтѣрени вѣшѣѡ · вѣзнѣсѣѡ
 на дрѣво каменѣ · ꙗ сѣшѣдѣ
 оумрѣтѣи ѡ · сѣвѣзашѣ
 великаѡго сѣпсѣ¹² · слѣнѣца
 х(рѣст)а · нѣ раздрѣшѣ

отѣ ариматѣѣѡ · ꙗ о никодимѣ
 ꙗ о сѣнитѣи г(оспод)и нашѣг^о ·
 гробѣнѣѣмѣ⁴ · по сѣпа{сѣпа}сѣнѣи
 мѣцѣ дѣвѣно вѣвѣшю⁶ · ÷
 Чѣто се дѣнѣсь млѣчаниѣе много
 на земли · чѣто се млѣчаниѣе
 много · ꙗ неплиштѣваниѣе мног^о ·
 млѣчаниѣе много · ꙗко цѣсарѣ
 сѣпитѣ · землиѣ оубоѣ сѣ ꙗ
 оумлѣча · ꙗко вогѣ плѣтѣѡ
 оусѣпе · вогѣ плѣтѣѡ
 ꙗ оусѣпе⁷ · ꙗ адѣ вѣстрепета ·
 вогѣ вѣ малѣ оусѣпе · ꙗ
 сѣпаштѣѡ отѣ вѣка отѣ
 ада вѣскрѣси · кѣде нѣнѣ
 сѣтѣ вѣчерашнѣѡ млѣвѣи
 ꙗ гласи ꙗ говори · вѣваѣштѣи
 на х(рѣст)а отѣ законопрѣ-
 стѣпникѣ · кѣде народи
 ꙗ чини · ꙗ оржжѣ ꙗ жрѣди ·
 кѣде цѣсарѣ ꙗ ꙗерѣи · ꙗ сѣдѣѡ
 осѣжденѣѡ · кѣде свѣштѣѡ
 ꙗ мечи · ꙗ говори вѣштислѣнѣи ·
 кѣде людѣ ꙗ гнѣваниѣѡ · ꙗ
 трѣтѣ неправѣдѣнѣи ·
 вѣ истинѣ оубо зѣло · вѣ истинѣ
 людѣ поубѣшѣ сѣ тѣштѣ-
 тѣнѣѡмѣ · ꙗ вѣзоумѣнѣѡмѣ
 потѣкѣ сѣ вѣ жѣгѣлѣнѣи¹⁰
 каменѣ х(рѣст)ѣ · ꙗ сами сѣкроу-
 шишѣ сѣ · приврѣгошѣ сѣ вѣ
 тврѣдѣи каменѣ · нѣ вѣ пѣнѣи
 влѣнѣи ꙗхѣ разидѣшѣ сѣ ·
 потѣкошѣ сѣ о наковалѣѣ
 неповѣдимѣѣмѣ · нѣ сами
 сѣтѣрени вѣшѣѡ · вѣзнѣсошѣ
 на дрѣво каменѣ · ꙗ сѣшѣдѣ
 оумрѣтѣи ѡ · сѣвѣзашѣ
 великаѡго сѣпсѣ¹² слѣнѣца
 х(рѣст)а · нѣ раздрѣшѣ

вѣчѣнѣша жъзы · иноплемѣн-	вѣчѣнѣша жъзы · иноплемѣн-
никѣ · ѿ законопрѣстѣпникѣ ·	никѣ · ѿ законопрѣстѣпникѣ ·
погоуби · заиде в(ог)ъ слѣнѣце	погоуби · заиде вогъ слѣнѣце
подъ землѣ · ѿ тѣмѣж	подъ землѣж · ѿ тѣмѣж
прѣмрачѣнѣж ѿдеомъ сътвори ·	прѣмрачѣнѣж ѿдеомъ сътвори ·

¹ lies погрѣвении ² lies тѣлесе ³ lies сънитии ⁴ lies LSgn гробъ-
нѣемь ⁵ lies моуцѣ = мѣцѣ ⁶ lies LSgn вѣвѣши ⁷ fehlerhaft statt
плѣтиж оумрѣ(тъ) ⁸ lies (отъ) ада ⁹ lies акрогонии ¹⁰ lies
жгѣльни ¹¹ сѣ hochgestellt von derselben Hand ¹² lies сампсона

IV.3 Aus dem Codex Suprasliensis

Textfragment aus dem Leben des hl. Isaakios nach der Edition von Sever'janov (1904: 191-196), jedoch mit moderner Interpunktion und Auflösung sakraler und sonstiger Abkürzungen. Die Zeichen Ѡ und ѡ für die vorderen Nasalvokale werden hier durch Ѡ bzw. ѡ wiedergegeben. Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.III.2.12.

Къ той же вѣмѣ¹ вѣ нѣк'то мѣжѣ въ поустѣни на вѣстоцѣ, ѡггелѣс^комъ житиѣмъ живѣи на зѣми, ѿменѣмъ ѿсакий. Тѣ по ѡбѣчаю съ невесе вожи гласъ слѣшавъ, велѣште² сънити ѿзъ поустѣни ѿ прѣти въ градъ конѣстатинѣ. Не ѡслѣшавъ сѣ съниде ѿзъ поустѣни ѿ прѣти въ наречѣнѣи градъ ѿ ѡбрѣте воговорѣнѣша ѣреси потопъ доушѣнѣи. ѿ по милостивѣмѣ ѿрѣвии пророцѣ ѡгнѣ възгорѣ сѣ въ жѣтровѣ ѿго ѿ ѡвѣхождаше вѣсждѣ. По вожию же попоуштѣнию наказанѣштоу ѡумоу присно на пользѣноѣ вѣистѣ ратѣ велика ѡтѣ поганѣихъ, ѿ съвѣравъше плѣкѣи своѣи, прѣплоувъше рѣкѣ рекѣмѣж³ доунавѣ, плѣннаахъ ѿракиж; скръвь же ѿ печалѣ не хоудж ѿмѣахъ граждане. Тѣгда цѣсарѣ ѡуѡлѣ ѿ тѣ съвѣравъ воѣи своѣи готовѣаше сѣ ѿзити на сѣпостатѣи. ѿ вѣистѣ, ѿсходѣштѣ ѿмоу на полѣ глѣдатѣ кои своѣихъ, разгорѣвъ сѣ с(ѡ)тѣимъ доухомъ, акѣ ѿнѣ Даниѣлѣ ѡ соусанѣ, свѣтѣи ѡтѣцѣ наш ѿсакий пристѣпи къ зѣлочѣстѣноу ѡумоу глагола: „Цѣсароу, ѡтврѣзи црѣкви правовѣрѣнѣихъ ѿ ѡуправитѣ ти господѣ пѣтѣ твоѣ прѣдѣ твоѣж“. ѡнѣ же видѣвъ ѿ⁴ въ такомъ ништи ѡбразѣ ѿ въ прѣтиштихъ старца прѣѡвидѣ ѿ ѿ не ѡтѣвѣшта ѿмоу ни ѿдногѡ словесе; не во вѣ тѣгда тоу ни слѣда чрѣноризѣчьска. Таче пакѣи на ѡутрига ѿсх^ѡдѣштоу ѿмоу ста прѣдѣ ѿимѣ ѿ рече: „Цасароу⁵, ѡтврѣзи црѣкви правовѣрѣнѣихъ ѿ ѡдолѣѣши врагомъ твоимъ ѿ вѣзвратиши сѣ съ миромъ“. Цѣсарѣ же словеси силѣ почоувъ, ѿже рече с(ѡ)тѣи ѿко „ѡбратиши сѣ съ миромъ“, съвѣ-

токааше съ съвѣтниківъ своїми, да ѡтвръзжеть црѣкѣки. Препоситъ же ѿ прочий, ѿже вѣаѡхъ ѡтъ ариевъ зълънѣа вѣрѣ, паче съкратиша цѣсарѣ ѿ наржгавъше сѧ ѿмоу ѿ ѡсмиаѡвъше сѧ словесемъ ѿго шивааѡхъ ѿ хрѣзанъ. Послоушавъ же ѿхъ цѣсарѣ прѣбидѣккъ ѿ поиде. Вѣгодникъ же кожии веспрѣстани молѧше бога, да вѣскорѣ сътворитъ помоштъ ѡ правѣи вѣрѣ. По дѣвоѡ же дѣнииѡ ѡучинивъ цѣсарѣ воѡа своѡа ѿсхождааше на ратъ. Блаженный же прѣставъ⁶ ѿ на пѣти прѣстѣпи къ ѿмоу ѿ ѿмъ за ѡуздѡ конѣ ѿго ставѣаше ѿ глагола: „ѡтвръзи црѣкѣки правовѣрнѣиѡхъ“. ѡнъ же по ѡвѣчаѡ своѣмоу непрѣклоненъ прѣвѣистъ. Сжштий же близъ цѣсара виаѡхъ ѿ, да ѡтъстѣпитъ, ѿ не можааѡхъ ѡтътрѣгнѣти ѿго. Вѣистъ же ѡтъ того плиштъ ѿ сътекоша сѧ м[но]зи ѿ различѣно къждо виаѡхъ ѿ ѡви прѣтиѣмъ, ѡви вичи а дроузии жѣзаниѣмъ ѿ ѿдва нѣкого⁷ севѣ вогѡ попоустивъшоу вѣзмогоша ѡтътрѣгнѣти рѣцѣ ѿго ѡтъ ѡуздѣ конѣнѣнѣа цѣсара. Тѣгда цѣсарѣ ѡуаѡлъ вѣзвѣсивъ сѧ, вѣзѣрѣвѣ сѣмо ѡнамо видѣ мѣсто нѣкако аѣкѣ капѣ сжштѣ ѿсѡк'шѣ ѿ тинѣи смрѣдаштѣ⁸ пльнѣ ѿ лѣсѣ частъ вѣ нѣѡ ѿ трѣниѣ зѣло люто ѿ кѣпиниѣ, вѣ нѣже мѣсто аште вѣпадетъ какъ люво скотъ, то к томоу живо не ѿзлѣзетъ. Съмотривъ ѡво цѣсарѣ мѣсто то ѿ ѡвѣдѣвѣ, ѡко сѣтѣ смрѣтна ѿестъ, повелѣ вѣврѣшти ѿ тоу, ѿ иде пѣтѣмъ своѣмъ. Вѣврѣженоу же вѣкѣшѡ довьѡмоу ѿповѣд'никоу х(ристо)сокоу ѿсаѣѡѡ вѣ смрѣтнѣнѣѣ пѣчинѣ прѣвѣистъ цѣлѣ, не приѣмъ никакогож[е] зѣла; аѣнѣ во силоѣ господѡ нашегѡ ѿс(оу)х(ристо)са пришѣдѣша дѣва аѣгѣла ѿздр[а]ста и ѿс тинѣи тоѡа ѿ ѿзведѣша и пост[а]вѣста на пѣти ѿ рекѡста ѿмоу: „Миръ тебѣ, крѣпи сѧ ѿ вѣзмѣжай“; ѿ се рек'ша ѡтидоѡта ѡтъ ѿго. Вѣ севѣ же вѣкѣ прѣклонивъ колѣнѣи благодарѣстви бога творѣштааго промѣслѣи многѣ ѡ равѣхъ своѣхъ. Вѣставъ же ѡтъ молитвѣи ѿ текъ ѿнѣмъ пѣтѣмъ прѣдѣвари цѣсара, ѿ пакѣи ѿмъ за ѡуздѣ конѣа цѣсара рече къ цѣсарѡу дрѣзѡстѣѣ: „Тѣ ѡво, ѡ цѣсарѡу, ѡморити мѡ хотѣаше вѣврѣгъ мѡ вѣ тинѣ, нѣ господѣ ѿс(оу)х(ристо)с(ѣ) хѡлимѣи товоѣѡ ѡживи мѡ ѿзведѣ мѡ ѿзѣ сѣти твоѣѣа на ѡвличениѣ непокорѣнааго твоѣгѡ ѡума. Да ѿ нѣниѡ подѡштѣѣ тѡ, послоушѣи мене ѿ ѡтвръзи црѣкѣки правовѣрнѣиѡхъ ѿ ѡтъдаждѣ ѡ ѿ ѡдолѣѣши рати, на ѿнѣже ѿдеши, ѿ вѣзвратиши сѧ мирѣнѣ ѿ вѣдетъ на хѣлаѣ хѣленѣиѡ“. Цѣсарѣ же видѣвѣ влаженааго и свѣтѣлѣство лица ѿго ѿ словесѣнѣѣ дрѣзѡстѣ аѣкѣ завѣвѣ сѧ не може ѡтѣвѣштѣти ѿмѡ словесе. Таче по малѣ частѣ глагола цѣсарѣ къ влаженоуѡмоу: „Да аште ѡво не ѡтвръзѣ ни ѡтъдамъ црѣкѣвѣ правовѣрнѣиѡхъ, то ч'то вѣдетъ того дѣлѣма“. Тѣгда разгнѣвавъ сѧ свѣтѣиѣмъ доухѡмъ вѣгодникъ

христосовъ по пророцѣ Ілий на а́ха'ва цѣсара ѳзрайлѣтѣска, тако ѳ нѣниа прорече цѣсароу ѳѳа́лоу глагола: „Довро ти вѣк ѳуко, цѣсароу, послоушавъшоу мене ѳтврѣсти ѳ ѳтѣдати црѣкви правовѣрнѣиѣхъ ѳ шѣдъшоу вѣзвратити сѣ мирнѣ, нѣ ѳелма не послоуша мене ни прѣклони сѣ, то аште тѣ шѣдъ на ратъ ѳ живѣ ѳвратиши сѣ, то да вѣси, іако нѣстѣ господ' глаголаѣ нѣниа мѣноѣ: ѳдеши во на ратъ ѳ сѣнидеши сѣ ѳ не вѣзможешѣ стати противѣ врагомѣ своѣмѣ ѳ повѣгнеши ѳтѣ лица ихъ ѳ поженѣтѣ тѣ ѳ вѣвѣгнеши вѣ храмѣнѣ ѳ тоу живѣ ѳгнемѣ сѣгориши, ѳ тѣгда ѳуѣси вѣ часѣ вѣдѣты твоѣѣ, іако ѳстѣ вогѣ на невесеѣхъ, ѳже товоѣ хѳулимѣиѣ“. Сѣ слѣшавѣ цѣсарѣ ѳѳа́лѣ призѣва дѣва болгарѣна, ѳма іѣд'номоу Саторникѣ⁹ а дроуѳоуѳоуѳоу ѳѳѳктор', прѣдастѣ ѳма прѣподѳвѣнаѳго глагола: „Затворѣта и вѣ темѣниѣ сѣ вѣсѣкоѣ скрѣвѣѣ ѳ верѣгѣ наложитѣ на вѣнѣ іѣмоу, донѣдеже ѳвратѣ сѣ ѳуморѣ ѳ по соѳѣтѣнѣѣмѣ іѣго проречѣний“. Тѣгда влаженѣи Ісакѣи ѳсклавѣвѣ сѣ малѣ рече цѣсару: „ѳже ти глаголаѣхъ, аште тѣ вѣзвратиши сѣ живѣ, то нѣстѣ господѣ глаголаѣ мѣноѣ“. Иде же цѣсарѣ пѣтѣмѣ своѣм'. Прѣждеречѣнаѣ же славѣнаѣ мѣжа поѳмѣша влаженѣаѳго Ісакѣа, вѣдѣста ѳ затворѣста ѳ, іакоже повелѣнѣ ѳма вѣстѣ цѣсарѣмѣ.

¹ Sever'janov (1904: 191) liest hier вѣ то ѳже вѣрѣмѣ, was wohl weniger wahrscheinlich ist als вѣ тоѳ же вѣрѣмѣ, mit тоѳ statt то (vgl. dazu Vaillant 1964²: 140) ² „Formen auf [...] -аште [...] stehen, namentlich häufig im Supr., außerhalb genaueren attributiven Zusammenhanges als eine Art Gerundien“ (Leskien 1990¹⁰: 92) ³ lies рекомѣѣ ⁴ lies видѣвѣ и ⁵ lies цѣ- statt ца- ⁶ lies NSgm PartPrätAkt I прѣстаѣ(ѣ)ѣ ⁷ lies нѣкако ⁸ lies GSgf смрѣдѣштѣ ⁹ abweichend in der griechischen Vorlage (siehe Zaimov und Capaldo 1982-83: 195): Σατορνѣνος

V. Epigraphik und nichtreligiöses Schrifttum

V.1 Glagolitische Epigraphik aus Preslav

(1) Glagolitische Inschrift (mit kyrillischer Transkription) aus der Preslaver Rundkirche (10. Jahrhundert) nach der Edition von Medynceva und Popkonstantinov (1984: 46-49 und Abb. V; vgl. auch die Abbildung oben, D.V).

ѳѳѳ ѣѣѣ ѣѣѣ   тѣ г(оспѳд)ѣ в(ѳ)же

(2) Unvollständiges glagolitisches Abecedarium (mit kyrillischer Transkription) aus der Preslaver Rundkirche (10. Jahrhundert) nach der Edition von Medynceva und Popkonstantinov (1984: 49-54 und Abb. VII).

saght 1982: 167-168 sowie Popkonstantinov und Kronsteiner 1994: 36-37; siehe weiter die Abbildung oben, D.V). Was die rekonstruierten Textstellen betrifft, so ist der Name der Mutter Samuels in der achten Zeile aufgrund einer historischen Quelle eingesetzt. Der hochgestellte Buchstabe л in *самойнѣ* (dritte Zeile) ist wohl als eine nachträgliche Konjektur zu deuten. Sakrale Abkürzungen: *ѣжи* = *вожи*, *давдъ* (ohne Titlo) = *давѣдъ*, *сѣтъ* = *сѣтъ* (das Titlo in *отѣць*, *сѣинъ*, *доухъ* und *крѣстъ* ist überflüssig; siehe dazu Trubeckoj 1968²: 56). Buchstaben als Zahlzeichen: *ѣѣѣѣ* = (Weltjahr) 6501, *ѣ* = (Indiktion) 6.

+ в[тъ] имѣ шѣца и сѣ-
 иѣа и сѣаго доуха а-
 зъ самойнѣ равъ ѣж[и]
 полагаж памѣтъ [шѣц-]
 ѣ и матери и брат[ѣ н-]
 а крѣстѣхъ си[хъ се]
 имена оусѣпѣш[ихъ ни-]
 кола равъ ѣжи [риѣими-]
 ѣ давдъ написа [же сѣ вѣ]
 лѣто отъ сѣтво[рениѣ мир-]
 ү ѣѣ : ѣѣ . инѣди[кта ѣ.]

(5) Transkription der Varoš-Inschrift aus dem Jahre 996 nach den Editionen von Gošev (1961: 88) sowie Popkonstantinov und Kronsteiner (1994: 244). Buchstaben als Zahlzeichen: *ѣѣѣѣ* = (Weltjahr) 6504 (hier Februar 996), *ѣї* = 17.

[вѣ] лѣто ѣѣѣѣ
 пшч[и] андріе попѣ
 фев[роуари] ѣї

V.3 Medizinische Rezepte

Kyrillische Transkription des ersten im Psalter Dimitrijs eingefügten medizinischen Blattes nach der Edition von Tarnanidis (1988: 99), mit korrigierten Worttrennungen und Rosenschons deutscher Übersetzung (1994: 307-308). Eine Beschreibung der Handschrift siehe D.IV.6.

Врачѣва козминаѣ : Ѧвѣринѣ на врачѣвѣ . трѣдови : ісоушѣше і :
 Heilmittel des Kozma. Drachenwurz zur Behandlung bei Wassersucht, getrocknet,

ВЪ ВИНѢ ВЪЗКАРЪШЕ ІСПИТИ : РѢПИѢ ВЕЛИКАГО ЛИСТВѢ ОТОКОУ :
in Wein aufgekocht, austrinken. Das Blattwerk der großen Klette für die Geschwulst,

СЪТЛЪКЪШЕ : А КОРЕНІЕ ЕГО ꙖЗВѢ : РѢДОКОВЪ СЪТЛЪКЪШЕ
zerstoßen, und ihr Wurzelwerk für die Wunde. Den Rettich, zerstoßen,

ЇТРОМЪ ПИТИ : ЛОУГЪ ГЛАВАТОІ¹ : ТРАСАВИЦИ :
für die Leber trinken. Kopflauch bei Fieber.

ЕГДА ЖЕНА ОТРОЧАМЪ ХОДИТЬ² . ТО НЕ ПОУЩАЕТЪ СЯ КРЪВЬ³ :
Wenn die Frau mit einem Kind geht, so läßt sich das Blut nicht los,

ОСѢТА ВЕЛИКАГО : СѢМАА ЕСТЬ ВЪ ГЛАВАХЪ : ДА ТОГО : Н :
der Samen der großen Gänsedistel – er ist an den Köpfen – davon 30,

СЪТЛЪКЪШЕ ВЪ ВИНѢ ДАТИ : ІСПИТИ : ЕГДА ПЕСЪ ВѢСЕНЪ ОУѢСТЬ
zerstoßen, in Wein geben, austrinken. Wenn ein rasender Hund beißt

ЛИ ВЛЪКЪ . ЗМИНЕГО МЛѢЧЪѢ КОРЕНІЕ : ЕГДА ВЪДЕТЬ ЧЛ(ОВѢ)КОУ
oder ein Wolf, die Wurzel der myrtenblättrigen Wolfsmilch. Wenn der Mensch

ТАЖЪКА ЖТРОВА : ЛИ ОТОКЪ : ЛИ ПРОХОДА НЕ ВЪДЕТЬ :
einen schweren Bauch hat, oder eine Geschwulst, oder wenn er keinen Stuhlgang hat,

ТО КОВЕНІЕ⁴ ТО ВАРІТИ ВЪ ВИНѢ : ТОГО ЧАШЪ ІСПИТИ :
sodann die Wurzel in Wein kochen, davon eine Tasse austrinken.

И ТО ВѢДѢТИ : АЩЕ НЕ ВЪДЕТЬ ПРОХОДА ВЪСКОРѢ . ТО ЦѢЛЪ СОЛЪ
Und das ist zu wissen. Wenn nicht schnell Stuhlgang sein wird, dann reines Salz

ВАРИТИ СЪ МЕДОМЪ : ТО ЖЕ ВЪЛОЖИТИ ВЪ ПРОХОДЪ :
kochen mit Honig, sodann in den After einlegen.

І АЩЕ СЯ ꙖЗВА ЗАПЕЧЕТЪ : ТО ПОКРИВЪНО ЛИСТВѢ
Wenn sich eine Wunde entzündet, sodann das Blattwerk der Brennessel

ЛЮБО КОРЕНЪЕ СЪТЕРЪШЕ : ТО ЖЕ СЪПАТИ НА ꙖЗВЪ :
oder die Wurzel, zerstoßen, das aber auf die Wunde streuen.

¹ laut Rosenschon als ЛОУКЪ 'Zwiebel' zu emendieren: „durch ein Attribut ГЛАВАТОІ bestimmt. [...] könnte eine Lehnübersetzung aus dem Griechischen sein“ (1994: 318); ganz anders jedoch Mareš: „ЛОУГЪ [...] 'crategus, hloh' [...] glogъ je obecně slovanské, v čes. dialektech existuje také loh a luhovec“ (1993: 126; vgl. auch 1994: 132) ² Dobrev (1989-90: 168-169) liest hier ЕГДА ЖЕ НА ОТРОЧАМЪ ХОДИТЬ („But if the fever attacks children“) ³ ursprüngliche NSg-Form (anderswo aksl. КРЪВЬ 'Blut') ⁴ lies КОРЕНІЕ (beachte glag. ѡ = kyr. ρ)